

7/1
„Varpo“ B-vės leidinys Nr. 45.

Doc. J. Tumas.

VINCAS KUDIRKA— VINCAS KAPSAS

KAUNAS

1924

№ 90/II

Doc. J. Tumas.

VINCAS KUDIRKA— VINCAS KAPSAS

Dr. 40191

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETO BIBLIOTEKA
Inv. Nr. A 108079(8)

DES

Vincas Kudirka — Vincas Kapsas.

IVADAI.

Kudirkika. Beieškant naujų žinių apie Vincą Kudirką — Kapsą, pirmon galvon pravartu žinoti, ką gi jau kiti yra patyrę ir pasakę apie tą didįjį mūsų veikėją. Dar nesusirinkę visų leidinių, mes čia tegalime pažymėti tik ką ne ką, laukdami, kad kiti pažymės daugiau ir papildys trūkumus.

1. "Vilniaus Žinių" 1905 m. Nr. 78: Iš atminimų vieno iš daugelio apie Kudirką, Basanavičių.

2. " " 1907 m. Nr. 115: Artinas Jubiliejus.

3. " " 1908 m. Nr. 1—3: G. Petkevičaitės: Didvyrio Kudirkos šventė.

4. " " 1908 m. Nr. 10: Baltraus Dagiliaus: V. Kudirkos veikimas.

5. "Varpo" 1899: Nekrologas.

6. " " 1901 ar 2: Kirvelis Nusmuko (J. Jablonskio Raštas).

7. "Wielka Encyklopedia Powszechna ilustrowana" tom XLI—II, 423: Vinco Mickaus: Vincas Kudyrko.

8. "Krašto Balsas" 1923 m. Nr. 54, 55: Vaižganto: Basanavičiaus "Aušra" ir Kudirkos "Varpas" priežastingumo sąryšyje.

9. "Iš mūsų literatūros" 1913 m. S. Čiurlionienės (Kymantaitės): Pirmasis dailiosios literatūros apsirėškimas "Varpe", 147—158; Vincas Kudirka, 159—172. (Tas pat "Viltyje" 1908 m.).

10. "Jaunoji Lietuva" 1914/5 m. NN. 9, 10, 11 (Amerikoj): A. Rimkos "Vincas Kudirka ir kas jis lietuviams buvo" (išleista ir atskirai).

11. J. Gabrio biografija Kudirkos raštų rinkinyje 1909.

12. V. Kudirkos Raštai — "Tėvynės Varpai".

V. Kudirkos Raštai: Surinko ir spaudai prirengė Juozas Gabrys (Paršaitis). Paveikslus darė E. Loevy, vignetes piešė A. Brakas, spaudė v. Mauderode Tilžėje 1909, leido Tėvynės Mylėtojų Draugija Amerikoje, pinigais padedant kitoms 48 Draugijoms.

Tomas I. Biografija. Satyros. Eilės. IV + 233.

Tomas II. Tėvynės Varpai 1889—1899. 383 p.

Tomas III. Kritika. Mokslas. Politika. Smulkmenos.

Tomas IV. Dramos. (Mindaugis. Keistutis. Narimantas. Vaidilos pasaka. Vėlinės). 317 p.

Tomas V. Apysakos. 256 p.

Tomas VI. Dramos. (Orleano Mergelė. Vilius Tell. Kainas). 402 p.

Originalių raštų 795 p., verstinių 975. Viso 1.770 p.

Leidiny's artipilnio, visdelto dar ne kompletas; sako, dar esą vienas kitas rankraštis, nesurinkta V. K. korespondencija, o ji labai įdomi; praleista Tautos Himnas, neįdėta lenkiškųjų eilių Krašauskienei ir kitų smulkmenų; be "Gloso" V. K. rašęs dar į "Kurjer Codzienny", į "Lietuvą" (Amerikoje), į "Vienybę Lietuvniukų", Gaidamavičiaus "Antaną Valį" pabaigęs V. Kudirka su Šernu; (tai pats pasisako M. Jankui).

Leidiniai skyrium atmuštieji:

1. Laisvos Valandos, rinkinys 24 eilučių, spausdintų "Varpe", "Ūkininke", "Lietuvoje".

2. Lietuviškos Kanklės, dainos keturiems balsams sutaičintos. 1 dalis.

3. Tas pat. 2 dalis.

4. Pasakos pagal Krylovą. Surinkimas vienuolikos eiluotų pasakų, verstų d-ro V. K. Spausdinta "Ūkininke" ir "L. Ūkininkų Kalendoriuose", dabargi išeina skyrium knygutėje.

5. Viršininkas. Margas paveikslėlis, parašė Perkūnas. Čionai juokingai, bet teisingai aprašyti darbai Naumiesčio viršininko Kusakovo ir jo sėbrų. Spausdinta "Varpe", paskui skyrium knygutėje.

6. Keistutis. Tragedija 5 aktuose, lenkiškai parašė A. Asnyk. Spausdinta "Varpe". Skyrium Tėv. Myl. Draugijos lėšomis.

7. Orleano Mergelė. Tragedija Schillerio, išvertė iš vokiško Naumiestyje IX—18, 1897. Skyrium Tėv. Myl. Draugijos lėšomis.

8. Vilius Tell. Schillerio, išvertė iš vokiško Naumiestyje IV—5, 1898. Spausdinta "Vienybėje" ir skyrium.

9. Dwa kontredansy. Z litewskich motywow. Warszawa.

10. Tance Warszawskie.

11. Penkiolika šokių: kontredansų, valsų, polkų, mazurkų, iš lietuviškų motyvų.

V. Kudirkos raštų chronologija, nepažymėta Raštų rinkiny, bet įdomi, sekant darbo intensyvėjimą.

1881, dar gimnazijoje būdamas, leido lenkų kalba rašytą ir savo ranka iliustruotą laikraštėlį "Kłamstwo".

Feljetonus, recenzijas ir k. k. kasmet.

1890. Brolio — Jurgis Durnelis.

1891. Brolio — Pagieža. V.

1891. Baluckio — Vaitiekus Smaigas. Uk.

1892. Bellamy — Užsimerkus. V.
 1892—3. M. Rodziewicz'iūtės — Rusvos Dulkės. Dalį.
 1894. Bairono — Kainas. V.
 1896. Viršininkai.
 " Lietuvos tilto atminimai.
 " A. Asnyko — Keistutis.
 1897. Cenzūros klausimas.
 " T. Wróblewskienės — Narimantas.
 " A. Dygasinskio — Žvirbliai.
 1898. Vilkai.
 " Šilerio — Orleano Mergelė.
 " Lietuvos Himnas.
 1899. Laisvos Valandos. 24 eilutės.
 " Pasakos pagal Krylovą.
 " Šilerio — Vilius Tell.
 " Mickevičiaus — Vėlinės, III dalis.
 " Lietuviškos Kanklės, 1 ir 2 dalis.
 1900 (jau mirus, išspausdinta).
 " Slovackio — Mindaugis.
 " Mickevičiaus Vaidilos pasaka.

Parašai. Lietuviškųjų raštų: Q. D. ir K., Vincas Kapsas, V. K., v. k., Pažerių Vincas, Vincas, Hygienos Tarnas. Korespondencijų "Glosui" ir "Kurjer Codziennam" — Nemunas, Szezsypski, W. K.

Šaltiniai šiam raštui. 1. Antoni i Mikolaj Mazanowsky: "Podręcznik do dziejów Literatury Polskiej", VI laida, 468 ir s.

Čia teduodame žinių iš pirmųjų šaltinių, beveik nežiūrėdami, kas ir kur yra jau parašęs; būtent, iš gyvųjų žmonių, gimnazijos, universiteto draugų, sodžiaus ir miestų kaimynų, kurie V. Kapsą gerai yra pažinę, su juo draugavę, dirbę ar kitką bendrą su juo turėję: 1. Antano Kriščiukaičio (Antano iš Bugnų, A. iš B.), 2. Jono Jablonskio (Obelaičio), 3. dantisto Šablovskio, 4. dro Jono Staugaičio, 5. prof. Pr. Būčio, 6. Andriaus Narjausko, 7. Juozo Marčiukaičio, 8. Kun. A. Grinevičiaus, 9. Jonieškos Kudirkaitės Grigaitienės, 10. Jonų Strazdu, 11. Gab. Petkevičaitės, prof. J. Bagdonui, gen J. Bulotai, mok. Palukaičiui neprisleidus manęs su interview. Vincas Matulaitis sakęs nieko nežinaš. Neteko, bet reikia iškvosti: prof. Mayla Mikola, Morta Zauniutė, dr. Stasys Matulaitis, dr. Tercijonas, J. Žilius.

V. Kudirkos chronologija, kad geriau būtų susivokti nuotikiuose, nebeminint laiko.

1858 m. gruodžio 31 gimė Pažerių kaime Vilkaviškio par.

1868—71 išėjo savo kaimo mokyklą.

1871—77 išėjo šešias klases Mariampolės gimnazijos.

1877—79 išėjo du kursu Seinų kunigų seminarijoje.

1879—81 išėjo paskutines klases Mariamp. gimnaz., kaipo "dozorca" mokinių bendrabutyje, gavęs pilną išlaikymą, bet globoje mokytojo lenko Ostrowskio (pas jį tačiau negyvenęs).

1881 m. įstojo į Varšavos universiteto Filologijos Fak.
1882 m. perėjo į Medicinos Fakultetą.
1885 m. buvo pavarytas už studentų riaušes.
1887 m. priimtas atgal.
1888 m. ruošė "Varpą".
1889 m. redagavo "Varpą".
1890 m. išlaikė valstybinius mediko egzamenus.
1890—95 m. daktaravo Šakiuose, pavažiuodamas gydytis
į Krymą ir į Abbaziją (Vincio Mickaus data). Dr. J. Staugaitis
sako Kudirka Šakiuose tebuves iki galo 1893 m.
1895—99 sirgo, maža bedaktaraudamas, Naumiestyje.
1896—8 m. redagavo "Varpą", o per visą laiką Naumies-
tyje jį taisė.
1899 m. lapkričio 16 d. mirė ir palaidotas ten pat. Ėjo ru-
sų mokyklas, bet tebesamas lenkų įtakoje: gimnaziją, semina-
riją, universitetą, sąmojingai, griežtai, be jokių restrikcijų šias,
ne rusiškąsias, pasirinkdamas; lenkų, ne rusų kultūrai pasiduo-
damas, tačiau nepragaišinęs galop savo tautiškumo. Visu moks-
lo tarpu tepasirodė vieną kartą "Aušros" 1885 m. N 6 satyros
verstinėmis eilutėmis: "Delko žydai nevalgo kiaulienos".

LENKŲ POZITIVIZMO AUKLĖTINIS.

Mūsų gegužiukai. Per ilgus tris šimtus metų lietuvių lite-
ratūra tepasireiškė gangreit vienais religiniais raštais; buvo
vienašalė. Bet ir tada, kai ėmė šakotis, būtent, devynioliktame
šimtmetyje (net ir aštuonioliktojo šimtmečio Duonelaitį mes te-
pažinome devynioliktame), ji vis tebebuvo vienašalė; tik
religinius raštus dabar pakeitė publicistiniai. Ir mes maža te-
nusidėtume teisybei, jei, sakysime, paskutiniojo devyniolik-
tojo amžiaus ketvirčio lietuvių literatūros istoriją pavadintu-
me lietuvių žurnalistikos istorija. Net ir mėginimai sukurti
kurį belestristinį veikalėlį atsiduoda ta pačia publicistika. O kad
per publicistiką pasireiškia visi tautos, visuomenės vargai ir
sielvartai, tai rašydamas apie ano laiko raštus ir rašytojus, lyg
rašai pačią tos visuomenės, jos kultūros istoriją.

Tik mūsų padėtyje užtinkame vieną nepaprastumą. Tau-
tos, bent kiek pagyvenusios savaimingai, iš savęs duoda pa-
baigtus sielvartinguosius tautos, visuomenės veikėjus publi-
cistus. Mesgi, lietuviai, savaimingai senai begyvenę, teduo-
davome žmonių, linkusių pareikšti pradėjusią neberimti tau-
tos dvasią; juos gi ištaisydavo ir nušlifudavo mums kitos tau-
tos, kitos kultūros. Visoki lenkų ir rusų kultūros etapai suda-
rinėjo ir mums, lietuviams, savotiškų, skirtingų žmonių, savo-
tiškai veikusių mūsų tarpe gautąją kryptimi ir vis delto galų
gale atsiradusių didžiausioje priešingybėje su auklėjusiomis
juos kultūromis ir visuomenėmis. Kaip gegutės savo kiauši-

nus į svetimą lizdą, mes dėdavome savo sūnus į svetimas kultūras, kad mums juos išauklėtų, ir džiaugėmės, kai kuris ne kuris parskrisdavo namo, į savuosius, ne visai pakitėjusiu gegužiuku. Kuris ne kuris mums sugrįždavo, bet gautųjų organinių svetimybių nebegalėdavo pamesti. Ir mūsų anų gadynių visuomenininkų publicistų, pavadinkime juos ir literatoriais, istorijos nebeparašys, nežinodamas kaimynų kultūros veiksmų. Kitaip tad mums tenka tirti Vilniaus romantizmo padarai, jo epigonai, kitaip pozitivizmo, kurs vėl ne tas pat buvo Rusuose, ne tas pat buvo Lenkuose: prieš kitką gavo eiti. Kitaip mums yra pasireiškęs Daukanto, Valančiaus asmuo, kitaip Petro Vileišio, V. Pietario, Basanavičiaus, Šliūpo, dar kitaip Vinco Kudirkos.

Tėvynės Varpų rašytoją feljetonininką, nuoseklų lietuvių tautos organizatorių Vincą Kapsą — Kudirką yra auklėjęs mums lenkiškasis pozitivizmas. Tad pradžiai keletas pastabų, kaip jis atsirado ir ko siekė.

Lenkų pozitivizmas. Gražios ir kilnios Aleksandro II reformos lenkus smarkiai užvylė. Iš pradžių jos buvo gerokai palengvinusios lenkų padėtį. Žymiai pasilaidavus cenzūrai, sukruto knygų leidėjai. Pilte pasipylė laikraščių ir šiaip jau leidinių labai didelės mokslo, politikos ir visuomenės vertybės. Bet visa to buvo neilgam. Veikiai rusai atėmė iš lenkų paskutinį autonomijos pavidalą ir ėmėsi sistematingai naikinti originaliąją lenkų kultūrą ir katalikybės įtaką jų visuomenei. Niveliuodami buvusiųjų tautos vadų bajorų reikšmę, paskutinę jų sukeltą (1863) revoliuciją rusai paskelbė pasipriešinimu demokratinei rusų sumanytajai žemės reformai, liaudies paleidimui iš baudžiavos jungo. Ukrainoje, Gudijoje, Lietuvoje, Latgaloje rusai visai nepripažino originaliųjų tautinių kultūrų ir joms literatūra pasireikšti neleido. O kad bajorija nesumanytų stoti į autochtonų eiles jų gynėja ir vėl negautų pirmąsias reikšmes jiems, rusai daug geriau už socialistus sukiršino luomus, įsiutino žemumas prieš augštumas, kur buvo visi esą ar tik panorėję būti lenkais. Lenkų ir kitų mažųjų tautų kalbos buvo išstumtos iš mokyklų, teismų ir valdžios įstaigų. Pačioje Lenkų Kongresinėje lenkų kalba buvo bepalikta raštijoje ir teatre, daugiau niekur. Ir tą pačią raštiją suspaudė dar niekad nematyto aštrumo cenzūra; lenkai pažino, kas yra "sekatūra" — jų leidinių apkapojimas. Universitetu Vieliopolskio padarytoji Didžioji Mokykla ir kitos mokyklos tapo politikos, ne švietimo priemonėmis. Lietuvoje ir Guduose net viešai kalbėti lenkiškai buvo draudžiama; o taip skaisčiai pražydusi romantizmo literatūra Lietuvoje buvo visiškai pasmaugta.

Į vietą pasmaugtųjų visuomenės elementų tuo tarpu iškilo nauji, jau visai kitoki elementai. Reformuotieji valstiečiai ėmė turtėti, mokytis, verstis; inteligentai, neberasdami uždarbio valstybės įstaigose, kibo į pramonę ir pirklybą. Panaikinus

muitų sieną tarp Rusų imperijos ir Lenkų karalijos, ūmai lenkuose pakilo rankdarbių ir fabrių pramonė. Ji sutelkė šimtus tūkstančių darbininkų, sudarė iš jų visą luomą, atsirado socialis jų klausimas.

Visa tai griežtai atmainė visuomenines ir politines lenkų nuomones, jų gyvenimui liepė siekti realių, praktikos tikslų. Tuojau tai pasireiškė literatūroje. Sugriuvo mesianistiškieji dainių ir jų klausytojų laukimai, jog Lenkiją atstatys Europos valstybės kažinkuriai ten kilniais tikslais, nes tos valstybės buvo įsigalėjusios labai ordinariškai, kumšties pajėga, militarizmu, ir kišenės pajėga, kapitalizmu, susidariusiu iš ekonominės pažangos. Aiškiai matės visų, be jokios išimties, biauři, baisi, egoistinė politika, labai tolima nuo bet kurio altruizmo, krikščioniškosios idėjos. Visa tai galutinai prablaivė lenkus ir įtikino juos, jog fizine galybe jokių būdu jie nebeatgaus savo nepriklausomybės, o kitais pasikliauti nėra ko.

Beliko savas organizacinis darbas visose dirvose; ne, dirvonuose, kurių per amžių amžius niekas nebuvo kilojęs. Darbas buvo sunkus, nespirtus, užtat tikras. Lenkai susiprato, reikia stiprintis materialė visuomenės galybė, jos ištesėjimas, plėsti ir gilinti sveikoji apšvieta per literatūrą, meną ir mokslą; jokiame dalyke neatsilikti nuo pažangos; dalyvauti politikoje ir išsikovoti teisių. Lenkai suprato dar didesnę dalyką; būtent, jog tuščias darbas yra pataikauti sau, tuščia girtis dabartimi, ypač gi praeitimi, vyriškai, drąsiai neprisipažinus prie padarytųjų ir dar tebedaromųjų klaidų, nešokus jų taisyti ir nepradėjus jų vengti ateityje.

Taip lenkų visuomenė nusistatė, žinoma, ne ūmai; tai padarė karšta per ilgą laiką Varšavos laikraščiuose polemika tarp vadinamųjų jaunųjų, arba pozitivistų, ir senųjų. Tai padarė plačiai paplitusi materialistinė Maleschotto ir Büchnerio filosofija ir nauja istoriozofinė Tomo Buckle'o teorija ("Anglijos Civilizacijos"), Karolio Darvino hipotezės, Stuardo Mill'o veikalai, Ipolito Taine'o estetika; pagaliau, Augusto Comte'o pozitivizmas.

"Senuosius" atakuoti pradėjo "Przegląd Tygodniowy" ir "Niwa", ėmę negailestingai kritikuoti bedvasius romantizmo pasekėjus; būtent, visus tuos žmones, kurie iki tol buvo visuomenei autoritetai. Smarkiausias aštrialiežuvis, karčiausias pajukėjas buvo Aleksandras Swiętochowski, paleidęs savo manifestą "Mes ir Jūs". Jaunieji prasiminė pozitivistais, nes savo nuomones susidarinėjo iš Augusto Comte'o. Anot jo, pozitivinių žinių šaltinis tėšas vienas; būtent, pajautų patyrimas; filosofijai belieka sisteminti specialiųjų mokslų rezultatai. Į pačią Comte'o filosofiją, tiesą sakant, mažą kas težiūrėjo, mažą kas tenorėjo ją pagilinti. Comte'as tebuvo obalsis energingai paprotestuoti prieš bet kurį sustojimą ir apatiją viešajame gyvenime: literatūroje, moksle, dailėje, ekonomijoje, politikoje.

Pozitivistai reikalaute reikalavo, kad inteligentija gyviau kibtų taisyti tėvynės gerovę, plačiau skleistų šviesą miniose — gamtos mokslus, techniką, moterų emansipaciją. Utilitarizmą pozitivistai skelbė būtina net poezijoje, kad visai nutrūktų ryšys su mistika, fantazija, romantizmu, religija, o sustiprėtų ryšys su realybe. Religijos, ypač jos dvasios, pozitivistai kaip ir nepripažino.

Kibta skleisti visuotinės enciklopedijos vadovėlis, Darvino veikalai, Smiles'o "Padėk pats sau" ir k. p.

Šita pozitivizmo srovė plaukė iš Varšuvos universiteto; bet ji buvo gerai išgalėjusi ir kituose Rusijos universitetuose ir net vidurinėse mokyklose, kurioms pozitivistai pedagogai rašė net tam tikras chrestomatijas, sudaromas iš vienu pozitivinių mokslų, priešingai Ušakovui ir k. t. Tokioje pozitivizmo atmosferoje ir man pačiam teko bręsti realinėje mokykloje 1881—1888 metais. Viena tebuvo girdėti ir visuomenėje, kiek kartų tekdavo moksleiviams susidurti su senaisiais intelligentais, ypač su religijos atstovais. Pozitivistų nuomonės visados būdavo tokios griežtos, neprisileidžiančios jokios kritikos, tokios nepriimtinos, jog senieji tik ranka pamodavo. "Et, balamūtai, sekliapročiai, daugiau nieko!" Sakydavo, išgirdę toki Salų daktarą Dambrauską skelbiant, jog jokio mistikinio pasaulio, tad ir amžinai gyvensiančios vėlės visai nėra, nes jos jįs, gydytojas anatoms, nėkados neesąs savo lancetu aptikęs jokiame žmogaus kūno organe.

Senųjų lenkų laikraščiai, o jų turėjo nemažiau už jaunuosius, priekaišiodavo šiems skelbiamąjį materializmą, jog maža tegerbią tautos idealus, niekiną visą tradiciją, nieko neišskirdami, griauną katalikybę ir bet kurį religingumą; tautos siekimus vadina svajonėmis, nors jie labai svarbūs ir visiškai pozitivūs. Šie priekaištai buvo nevisiškai teisingi: jaunieji lenkai pozitivistai toli gražu nebuvo kosmopolitai; bent didžiuma. O vokiečių katalikybei paskelbtasis kultūrkampas, pasiekęs ir lenkiškąjį Poznanių, rusų barbarybės, daromos unitams, jų puolimai katalikų, apčiumpamai įrodė jiems, kiek yra moraliai vertas prisirišimas prie katalikybės ir koks būtų tautai skaudus dalykas, pasilaidavus ryšiui su ja.

Jaunieji suminkštėjo savo polemikoje. Nuo to laiko pasidarė sunku berasti laikraščių programų, aiškiai sudarančių žymius skirtumus. Atgalainė rusų cenzūra taip pat nemaža niveliavo tuos skirtumus, bent kraštutinumus. Vyriausis pozitivistas dr. Julijonas Ochorovičius pasitraukė iš "Przeglądo Tygodniowo", kurį redagavo, ir šis laikraštis palinko į organinį darbą. Swiętochowskio redaguotosios "Nowiny" virto paprastu pažangiuoju laikraščiu, redaguojamu Boleslovo Prūso — (Al. Glovackio), gi Swiętochowskis įsisteigė pažangaus liberalizmo "Prawdą". To pat krypsnio virto "Głos", pakeitęs "Przegład Tygodniowy", Petrapilio "Kraj" su E. Piltzu ir Vl. Spa-

sovičium, "Ateneum" su P. Chmielowskiiu. Konservatistai turėjo "Slovo" su H. Sienkiewiczium, "Roľę" su Jelenskiu, labai katalikišką, o dar labiau antisemitišką. Šiuodu ir Lietuvoje buvo labai skaitomu ir įtakingu šalia bevarsio specialio "Przegląd Katolickio".

Visų šalių ir tautų laikraščiai labai svarbūs žmogaus dvasios laimėjimams populiarinti. Tik publicistai — ne mokslo vyrai; jie nėkiek nepagilina žinojimo ir išmanymo; jie tik vaiso diletantizmą, tenkindamies gyva, lanksčia kalba ir mitria liežuvio kova. Itin smarkus, kaip jau esame išsitarę, pajuokėjas, gabus ir originalus rašytojas buvo Al. Świętochowski — Wl. Okonski; jis drąsiai reiškė savo mintis puikiu, nenuobodžiu stilium, dažnai paradoksaus.

Atatiko kirvis kotą. Kam nesvetimi yra lenkų pozitivistų Świętochowskio, Dygasinskio, Ochorowicziaus raštai, ypač publicistiškieji, tas lengvai pastebės didelį panašumą jiems garsiojo mūsų publicisto Kudirkos raštų. Ta pati forma, tas pat turinys. Samoningai, drąsiai galvoti, niekam nepataikauti, karčiai pajuokiamai kalbėti; apie jokias "empirėjas" nesvajoti, visur ir visados ieškoti naudos, utilitarizmo, į tai įkinkyti net pačią poeziją. Jis ir Valeriją pasisako mylįs, kad ji jam daug gero yra dariusi, apkarsti ir žmonėmis užsiviltį neleidžiusi. Lenkų pozitivistus Kudirka gerbė iki pat galui savo amžiaus, juos tik skaitė, jais sekė, jiems iš savo kampo žinių tiekė. Visas V. Kudirkos publicistinis tonas yra griežtai lygus Świętochowskio "Prawdos" ar "Głoso" tonui. Taigi Kudirkos pasiryžimas organiškai dirbti, kad lietuvių tauta pakiltų ir sustiprėtų, pirmon galvon, materialiskai, vidutinė, ne aržiausi taktika, nepuolimas priešų — mušk užmušk, — kas gi tai daugiau yra, jei ne apmalšintųjų į tą laiką pozitivistų programa ir taktika? Pridėk čia kovą dėl politinių teisių, nurodymą rusų valdžios, kaipo pirmutinės ir ko ne vienatinės priežasties visa ko bloga, antisemitizmą ir stiprai suvaldomą antiklerikalizmą — ir bus lenkų pozitivizmas paskutiniosios stadijos.

Tuo žvilgsniu Vincas Kudirka nebuvo koks prąjovas, netikėtai išdygęs genijus, nebuvo novatorius. Jis lietuviams ne — Comte'as, net ne Šliūpas, ėjęs ir einąs savais takais, nors taip pat padaras rusiškojo pozitivizmo, irgi atgyvenusio neilgą savo amžių. Šliūpas į savo pozitivizmą maišo daug fantazijos ir pasitikėjimo savo neklaidingumu. Kudirka į savo "pajautų patyrimą", ko tikrai reikia Lietuvai, be ko ji negali būti, temaišo tautybę, aiškiai privalomą žmonių teisę, kurios niekam nevalia paminti. Šliūpą Kudirka vertino, bet ir tiesos žodį mokėjo jam pasakyti.

Jei V. Kudirka ne novatorius, ne "samorodok", tai bent jis pirmos rūšies darbininkas kitų duotąja kryptimi. Gal vienatinis toks patvarus darbininkas, kuriam lygių nedaug. Taip jis mums dabar rodos iš tolo, panagrinėjus jo kūrybos genezij.

Anais gi laikais už V. Kudirkos nesimatė lenkų pozitivistų; jų lietuviai neatspėdavo ir nebuvo jokio reikalo tai atspėti, kaip išdygo ir išaugo prieš akis stovįs milžinas. Jis mums buvo pirmutinis šviesos ir susipratimo šaltinis, primus movens į kultūros darbą ir tautos organizavimą. Už V. Kudirkos, kol jis buvo gyvas, nebesimatė nė buvusiųjų aušrininkų; lyg jie, pavaidinę savo roles, tyčia būtų pasišalinę prieš jį iš kelio. Basanavičius, Šliūpas virto lyg jo satelitais, o ne jis jų.

Taip žiūrėdamas į Vinčą Kapsą, aš komentavau jo raštus, ypač "Tėvynės Varpus", ko ne per visą 1923 m. pavasario semestrą. Aiškiai nusistačius tyrimo programą, nesunku buvo visa kalbama pasergėti. Gal kada rasiu laiko ir tiems savo komentarams paskelbti; būtent, kai grįšiu antru atveju prie Kudirkos. Tie komentarai palies Kudirkos poleminę moralę, temperamentą ir susivaldymą, nekompromisinį ėjimą savo pareigų, ko taip smarkiai reikalavo iš pasauliečių ir dvasiškių inteligentų, kėlimą "lietuvų" pramonės ir antisemitizmą, davatkas ir gilųjį tikėjimą, valstybinę tvarką ir netvarkos darytojus; švietimą ir moterų klausimą; daile ir mokslą. V. Kudirka per vienuoliką metų stovėjo tautos ir tėvynės sargyboje ir mirė, griausdamos, kad per vėlai susiprato ir perneilgai Lietuvai gavo patarnauti. Mes jam tą "nuodėmę" šiandien lengvai atleidžiame, sakydami: duok Dieve, kad daugiau kas taip ir tiek patarnautų!

VINCAS KAPSAS — ŽMOGUS.

Gimtoji vietelė. Kudirkai nebuvo "šimtamargiai"; taip savalkiečiai vadina stambiuosius savo ūkininkus; bet nebuvo ir smulkūs: jų kolonija turėjo 53 ar net 60 margų pačioje paežerėje, pietiniame ežero gale, šalia Endziulių kolonijos; rytuose Kudirkai, vakaruose Endziuliai. Kiek toliau nuo ežero buvo Kriščiukaičiai, paskui nukilę į Bugnų, už keleto kilometrų, Kaukai, Bylai ir kiti Pažerių kaimo ūkininkai, visi davę Lietuvai žymių inteligentų. Bene žymiausi tuo atžvilgiu Endziuliai (Andziuliai). Jie davė vienuolį marioną, iškalbingąjį tėvą Pijų, ir jo brolių, dabar Vilkaviškio seimelio pirmininką, kurio duktė kandidatuoja profesorium. Su Endziuliais Kudirkai giminiavosi. Vinco tėvas Motiejus antrą savo žmoną buvo vedęs vyresniąją Endziulytę Joniešką (Agniešką); ypač sutartiškai gyveno jaunieji.

Kudirkų laukas geras, bet vieta nieko ypatinga. Visame slesname Vilkaviškio apskrityje šis vienas ežeras ir netoliese giraitė. Šiauriniame ežero gale, augštesniame, Pažerių kaimas, kapinės su koplyčia ir mokykla, kurią Vincas ir kiti jo broliai ir sesėrs lankė.

Čia tatai 1858 m. gruodžio 31 d. gimė būsimasis Lietuvos

publicistas Vincas Kudirka, per krikštą senuoju fanaberijos papratimu užrašytas bene Kuderkevičium.

Senelis. Vinco senelis, bene taip pat Motiejus, kaip ir tėvas, gyveno visai neprašmatniai, tamsiai ir surūkusiai. Trobos buvo senos, sodyba nepadabinta. Bet šeimininko prerogatyvų senelis laikė stipriai, nepasiduodamas jau paaugusiam sūnui Motiejui, kurs taip pat stipriai ėmė siekti tų pat prerogatyvų. Tarp tėvo ir sūnaus iškilo paprastos tarp lietuvių varžytynės, kam valdyti ūkis. Jaunajam veikiau rūpi susidaryti savoį šeimyna, senajam nepiga prisipažinti atgyvenus savo, reikiant eiti į kertę ir karšti ant išimtinės. Senelis sūnui Motiejui neleido vesti, nes tai kaip tik ir yra pirmasis žingsnis į šeimininkus. Bet sūnus Motiejus ir nepavelijamas, savavališkai vedė Elzbieta Butkevičiutę (ne Jasiulevičiutę, kaip kiti sako) iš Bugnų kaimo. Prasidėjo kuoblogiausias gyvenimas. Atkaklus senelis uvertai persekiojo savo sūnų, neatsileisdamas per ištisus metus ir kitus; nepripažino sūnaus moterystės, ne kentė ir savo marčios sūnienės. Ji buvo darbininkės vietoje, neturėjo jokių lengvatų nė tada, kai jau gimė vaikas. Darbymečiu gaudavo eiti pabarėn, nešdamos mažą ir kur ant kuolo pasikabindama lopši. Senelis geruoju buvo nepermaldaujamas.

Tai sūnui Motiejui teko piktuoju pakeisti nepakenčiamieji santykiai. Motiejus turėjo pažinčių, geruoju gyveno su valsčiaus ir apskrities "ponais". Tai ėmė ir pasidarė pas rejęntą dokumentą, jog Pažerių koloniją jis paveldėja ir yra jos tikrasis savininkas. Dangus griuvo, žemė drebėjo, kai tėvas patyrė, kas atsitiko, bet tiek ir berados — sūnus įsisavino ūkyje ir ėmė saviškai ūkininkauti. Aršiausia, kad savo tėvui nė išimtinės tame dokumente nepažymėjo. Tėvas tad įskundė sūnų teismui ir teismo keliu pareikalavo, kad būtų nustatyta jam neproporcingai didžiulė išimtis. Teismas pripažino jam tokią, ir santykiai su sūnum paliko ko ne dar aršesni, ir nepagerėjo jie, kol senelis mirė.

Šeima. Mirė Motiejui ir žmona Elzbieta po mažo, ne iš ligos, palikdama jam dvejetą vaikų, Katrę ir Vinčą. Taigi Vincukas savo motinos nė atminti neatminė, delto jos nėkad ir neminėjo. Motiejus vedė antrą žmoną, minėtąją Endžiulytę, artimiausiąją savo kaimynę; iš jos susilaukė gero būrio vaikų, kurių ir dabar tebėra gyvų ketvertas: (be minėtosios Katrės Akelienės, Jonieška Grigaitienė, našlė, Emilija Lietuvninkaitienė ir du sūnu: Motiejus, tas, kurs namus paskui praleido ir pardavė Kuncaičiam (jų, rodos, irgi nebėra), emigravo, žmoną su dviem dukterim čia palikęs, į Ameriką ir ten, stipriai prasingyvenęs, atsiėmė dvi gražias savo mergaites, 15 ir 17 metų; žmonos gyvos neberado. Antras brolis, Jonas, ėjo mokslus Veiveriuose, bet metęs juos, taip pat emigravo į Ameriką ir tapo ten amatininku, laikrodininku.

Tėvas. Taigi Motiejui buvo delko kasytis pakaušis ir taisai susirūpinimas savo vaikų likimu žymiai pablogino jo gyvenimą ir suardė santykius su sūnum Vincu. Motiejus mėgo lėbauti, bet dirbo smarkiai. Susodino sodus, labai gražiai sustatė trobas, prisivaisė gerų gyvulių; ir visus savo vaikus, neišskiriant nė ligonės Onelės, baisiausiai spaudė į darbą, tiesiog negailestingai, net mušdamas. Sunku betgi buvo tiek laimėti, kad būtų ir pačiam pertekliaus ir vaikams pakankamo aprūpinimo, berniokams ūkių, mergaitėms kraičių. Motiejus dėl to smarkiai nervinos ir ieškojo pašalinių priemonių.

Viena tų, pačių paprastųjų priemonių buvo — kurius ne kurius vaikus išleisti iš ūkio į šalį, davus jiems mokslo. Ir Motiejus Vincuką įstatė į gimnaziją Mariampolėje, kitus visus vaikus leisdamas į kaimo mokyklą ir smarkiai reikalaudamas, kad jie bent pradedamąjį mokslą gerai išeitų. Taigi ir mergiotės gavo paragauti rusų mokslo.

Vincas turėjo būti kunigu: kuogi daugiau? Kunigai savo šeimynų neturi, tai gerokai suglobs tėvą ir savo brolius, palengvins tėvui karšti, o broliams vargą vargti.

Buvo ir kitų priežasčių, kodel Motiejus troško, kad vietininis jo šeimų inteligentas, kad jo sūnus Vincukas išsirinktų kunigo pašaukimą. Motiejus, nors mėgo “pagriešyti”, buvo tikrai ortodoksas katalikas, savotiškai pamaldus lietuvis, pastovus konservatistas tikėjimo formose, kurios buvo prigijusios jo tautai. Iki prašvintant šventadieniais kėlė visus Rožančiaus giedoti; nesigailėjo nė mažyčių, visus ragino į tą “darbą” — giedoti; tai buvo jam tiek pat reikalinga, kiek ir gyvuliai savo laiku apliuobti. Tikėjimas, bažnyčia, kunigas Motiejui Kudirkai, kaip ir kitiems senosios gadynės lietuviams, buvo toli gražu, ne tuščias žodis.

Be visa to sermėgiams kunigas didžiausia garbė. Kas prieš kunigą daktaras ar kitų profesijų žmogus! Tai tik šunlupis, bedievis. Kunigėlio dėdienės laukia, jį visu kuo geruoju vaišina, juo džiaugias; jis pirmas parapijoje asmuo, blizgančiais rūbais, kaip pasakoje karalaitis, bažnyčioje vaikšto. Tai ne vienam Motiejui Kudirkai, garbės godžiam ir sermėgiškos didybės pilnam, bet ir kitiems kaimynams: Kaukams, Kriščiukaičiams, Bylams gėlė širdį, kai jų sūnūs nėjo į kunigus ir jie nemažiau už Kudirkus pykosi ir skersavosi. Kaipgi! Visi didieji ūkininkai turi bent po vieną kunigą, tai kaipgi jiems, šimtamargiams, apsieiti be jo?

Be visa to, daug tam Mot. Kudirkos nusistatymui ir nusištačius patvarumui padėjo nepaprastas jo atkaklumas, net uvėrumas, paveldėtas iš savo tėvo ir perduotas savo sūnui. Kokie jo paties buvo santykiai su tėvu, tokie susidarė ir su sūnum. Lygiai taip, kaip lietuvių pasaka seka apie tėvų ir vaikų santykius ir nepalaimą, tiems vaikams, kurie nenusileidžia tėvams.

Nepaprastai gyvo, smarkaus temperamento Vincas — vi-

su savo būdu buvo gyvas savo tėvo atvaizdas. Ir Motiejus buvo žmogus iškalbingas, juokdarys linksmas net pernelig, su fantazija, daug niekų šnekėdavo moterims, nors vargu bau buvo tiek nenusiturįs, kiek žmonės ant to spėjo ir įtarinėjo. Numirė Ruočkų Langas (Lange) ev. — liuteris, pastoriaus nēr, tai Motiejus apsiėmęs jam pasakyti “pamokslą”. Na, ir ėmęs pinti apie velionies “cnatas”, nepraleisdamas nė to, kad ir arklius gerai romijęs. Kitiems buvę juokų, bet vel. giminės teisingai supykę už šposus ne vietoje. Jaunas būdamas, kai dar tebemergavo, pasileidęs raitas į mergelės kiemą, peršokdavęs tvorą ar vartus. Mėgo svečiuotis, miestelyje dikčiai išsigerti, lermuoti; statė pats, bet mėgo kad ir jam statytų, kiti vaišintų degtine. Nors beraštis, buvo per šešerius metus renkamas launinku. Antanas iš Bugnų savo “Valsčiaus ponuose” jį nupiešė Štrimu, kurs pasirašydamas padeda dvyliką lazdelių ir paskutinei lazdelei įsuką vašiuką; tai, turėjo reikšti rusiškai “Štrimas”. Paskui Andrius Narjauskas, Kaukas ir kiti kaimynai, juokdamies, taip jį ir šaukė — Štrimu. Už tai Motiejus nelabai ir pyko; ypač, kad ir Kaukas buvo gavęs “Pukšos” pravardę už tai, kad labai pukšėdamas rūkė pypkę. Tai daktaro Kauko tėvas. Tačiau smarkiai Motiejus pyko ant “Valsčiaus ponų” autoriaus ir net santykiai su Kriščiukaičiais pasidarė įtempti. Launinku būdamas, Motiejus Kudirka gėrė net perdaug ir, sako, net nelegalią šeimyną turėjęs miestelyje. Tai ir jo, pirmiau puikiai įtaisyta kolonija, į galą gavo gerokai pakrypti, o pataisyti ją tebūtų galėjęs Vincas, jei būtų sutikęs kunigauti. Nustojęs tos vilties, Motiejus dar labiau iršo.

Uvėrus tėvas Motiejus sunkus buvo ne vienam Vincui. Su tėvu nesutiko nė vienas šeimos narys. Motiejus kartais net savo žmoną apmušdavo, ne tik vaikus. Tai nuskriaustieji, nori ne nori, buvo koalicijoje prieš savo tėvą, pasiskųsdavo kits kitam, kur susimetę į kertelę, toliau nuo tėvo; o Vincas turėjo visų jų išklausyti, jiems pritarti, juos paguosti, numaldyti, nuglostyti. Tai ir mylėjo jį visi broliukai ir seselės, tai ir laukė nesulaukė jo parvažiuojant, o parvažiavus būdavo tikra šventė, palinksmėdavo visi namai; vieno Vinco buvo pilna visur, jis visus suneramindavo savo siautimu ir ermyderiu, žaidimu su mažaisiais.

Pamotė. Mylėjo posūnį Vinčą ir pamotė Jonieška. Ir Vincas tikrojo sūnaus širdimi mylėjo ir gerbė savo pamotę Joniešką Endziulytę ir visus jos vaikučius, visados vadino ją mama. Jai mirus, V. Kudirka 1899 m. kovo 7 d. rašo savo švogeriui Petrui Grigaičiui: “Mielas švogeriuk! Bučiau ankščiau atsakęs, bet — neįstengiau, nėra buvau lyg smarkiau susirgęs ir neturėjau nė noro, nė išgalėjimo rašyti.

Tikrai, šimet Pažerius giltinė tyčia pamėgo ir paėmė aukas netik laukiamas, bet ir visai netikėtas. Kad pasimirė Ona,

tai visi matėme, kad serga, aš pats sakiau, kad neilgas jos amžius — apsipratome su tuo, kad neužilgo mirs ir gailėstis jau negalėjo būti taip didelis.

Bet nelaukiama mirtis mamos nukrito netikėtai, kaip perkūnas. Būdamos Pažeriuose per Mykolines, mačiau jug, kad mama neperdrūta, nuilsusi, nusidirbusi jau; bet nė į galvą negalėjo man ateiti, kad aš ją pergyvėsiu, kad atsisveikinu su ja paskutinį kartą. Gaila mamos — buvo man, kaip tik galiu atminti, visada gera, visada man prielanki; negalėjau nė ant šermenų atkeliauti, nė atlikti paskutinį patarnavimą. Ką gi padarysi! Ir man pačiam neužilgo prireiks paskutinio patarnavimo — tikrai jau aš dabar iš giminės artimesnės pirmiausias ličiu į žemę”...

Nepalankus buvo tėvas Vincui. Tai jis jautė. Namie, būdavo, juokus krečia su vaikais; bet ligi tik tėvas pasirodė, tuoj Vincas nutyla. Geroji pamotė ką dėdama, Vincui išvažiuojant, iš skalbinių ar valgymų, dėdavo, tėvui nematant, nors jis nėkados nebuvo to aiškiai uždraudęs.

Rūpesčiai ir kivirčiai. Aprūpinti vaikus — buvo tėvo Motiejaus tikra idėja fiksa; privarė jį ligi neurastenijos. Lygių lygiai visiems savo vaikams jis skyrė po 1.000 rublių, tik pačiai jaunesniajai dukteriai užrašė 1.200 r. Vincui sakės išleides 2.000 r.; tuo buvo dvigubai nepatenkintas; viena, kad “veltui” (Vincio nepasisėkė padaryti kunigu); antra, nepatogu buvo, kad kitiems vaikams jau nebetsi po tiek pat paskirti, tai vis dėl to bėdojo ir ėmė reikalauti Vincio pas rejentą, kad bent pasirašytų daugiau nieko iš namų nebeimsias ir pakvituotų tėvą, gavęs iš jo 2.000 r. Vincas skundė:

— Aš mirštu, o mane iš lovos velka pasirašytų. Juk aš vis tiek nebeimsiu dalies.

Vis delto atvyko į Vilkaviškį labai miglotą, drėgną dieną. Norėjo ir Grigaičius aplankyti tuo pat žygiu (už 4 kilometrų); bet pavažiavęs pusę kilometro, liepė vežti atgal į d-rą Bagdoną; nebegalėjo pakelti drėgno oro.

Ir tėvas gal jautės baigijasis; jis mirė, vos tris mėnesius pergyvenęs savo žmoną; tą patį rudenį mirė ir Vincas; taip kad per pusę metų giltinė atsiėmė keturius Kudirkus. Jei tėvas norėjo kitus jo vaikus apsaugoti nuo neturčio sūnaus ligonio, tai aktas nešvelnus.

O žmogaus Motiejaus būta neblogiausios širdies. Ūmai užsideddavo, bet tuoju su ašaromis susigriebdavo ir atgailodavo. Ligonę savo dukterį Onelę spaudė į darbą lygiai su sveikaisiais vaikais, prikaišiojo jai ligą; bet kai numirė, ėmė gailiai verkti, nerimti, skūstis, kam ją skriaudęs.

Užsigėręs pargrįžęs seniau dažnai sakydavo: — Oi, vaikučiai! Mes čia, o kur Vincukas?

Ir visi vaikai ilgai verkdamo. Išleides Vinčą, ilgai būdavo liūdnas.

Dukteriai Jonieškai Grigaitienei grįžtant iš Naumiesčio, li-gonį aplankius (jis pats nėkados nelankydamo), visados klaus-davo, kas girdėti pas Vinčą? Viena kartą nuvažiavus jai, tar-naitė paketino langus mazgoti prieš įdėdama rudeni antruos-ius. Vincas sustabdė ją taręs:

— Man jų žiemai nebereiks...— Kai Jonieška tai pasakė tė-vui, jis labai susigriaužė. O betgi mirė, nesusitaikęs su sū-numi. Ar tikriau, nesusitaikintas; nebuvo, kas būtų patarpinin-kavęs ir sutaikinęs, kaip Andrius Narjauskas Kaukus.

Kaukas medikas irgi buvo atsisakęs eiti į kunigus ir delto taip susikirtęs su savo tėvu, jog nė nebesikalbėdavo, nuo kits kito nusigriždavo arba vienam įėjus, antras išeidavo. Tačiau Kauko tėvo būta minkštesnio; jis greičiau ėmė tokia padėtimi bodėtis ir nebuvo tiek baisiai taręs sūnui, kad jam nebesirody-tų. Syki sutikęs Penkolakių (dabar Vaitų) Andrių Narjauską, žmogų šviesų, aušrininką, lietuvių literatūros skaitytoją ir jos skleidėją, delto jaunuomenės gerbiama, kad ir ji pati to dar nebūtų dariusi, jis įprašė, kad ėmęs sutaikintų jį, tėvą, su tuo atkakliu “rupužiuku” sūnum. Atvažiavo abudu į Kaukus. Nar-jauskas aplojojo studentą Kauką, liepė jam pabučiuoti tėvui ranką ir būti jau geruoju. Studentas Kaukas “atsiprašė”, kad nenori būti kunigu, tėvui ranką pabučiavo ir abiem pasidarė labai gerai. Studentas liko studentu, o patenkintas tėvas tuo-jau pasiuntė į Pilviškius alaus ir vyno. Na, ir buvo gi tą va-karą linksma!

Pagaliau, paminėtinios yra dvi Vinco seserys: Katrė ir Jonieška.

Katrė. Vincas teturėjo vieną tikrą seserį Katrę, už jį vy-resnę. Tačiau santykiai su ja buvo toli gražu ne meiliai bro-liški, kaip paskui buvo su antra seserim iš pamotės Jonieškos, irgi Jonieška. Katrė buvo visai nepanaši į kitus Kudirkus nei į tėvą, nei į brolių Vinčą, nei į kitus savo brolius iš pamotės. Svei-ka kūnu, dvasia buvo amžinai nepatenkinta visu pasauliu. Nuo pat mažens atkakli, šalinos nuo žmonių net nuo saviškių, prie nieko nesiglaudė, nieko nemylėjo, niekas jai nepatiko, tik skun-dės, buk tai jos visi nekenčią ir visi esą pasiryžę ją skriausti. Šalta net broliui Vincui, nėjo jam patarnauti. Tėvas ją begalo bausdavo (bardavo), net mušdavo, viskas veltui, tokia ir iš-augo. Ištekęs už stambaus ūkininko Akelio į Simeneliškį toje pat Vilkaviškio parapijoje, nelėbavo, neištvirkavo, o vyro du-bą ir savo dalį neįjūčiomis pralaimėjo, pati palikdama “dvariš-kė” (kumietė), vis apverkdama savo padėtį, ir kaltindama visus gimines, kad patys turtingi, ją vieną palieką neturte, nors vai-ką mokyti jai padėdavo ir buvo beįvarą į trečią klasę, tik jis pats liovės.

Jonieška. Juo palaidesni buvo Vinco santykiai su sesele Katre, juo nieko bendra su ja neturėjo, juo visa broliška ar net tėviška širdimi Vincas glaudės prie kitos savo seselės Jonieš-

kėlės, 17 metų jaunesnės už jį. Iš pradžių su ja tik ištisomis dienomis žaidė ir lyg tėvas nešiojos; o kai prakuto, vos iš ke-
lergės, jau ėmė iš jos vienos belaukti, kad paslaugytų, kad
praustis paduotų, kad pavalgyti atneštų, kambarį jam aptvar-
kytų. Paskui išpiršo ją savo mokslo draugui, pasiturinčiam
ūkininkui toje pat Vilkaviškio parapijoje, nors toloka nuo Pa-
žerių (11—13 kilometrų), Petrui Grigaičiui į Būdežerius. Su
juo buvo drauge išėję keturias klases. Paskui Petras, kurį lai-
ką pamokytojavęs, 25 metus buvo Vilkaviškio rejentų sekre-
torium, kol pats ėmės ūkio. Grigaičiai tad buvo gerai apsi-
švietę ūkininkai, sugyveno gražiai, turėjo vaikučių ir turto,
tai Vincas gangreit su jais vienais bepalaikė artimus santykius,
o sirgdamas, iš vienos Jonieškos belaukė, kad jam padėtų, ko-
nors atvežtų, jį pasargintų. Ir Jonieška atsidėjusi važinėjo į
brolių Vinčą į Naumiestį, žinojo veik visą jo padėtį ir ko ne vi-
sas jo mintis. Ir brendo ji Vinco ūksmėje, tvirtėdama lietu-
viškame patriotizme. Štai, viena pamoka, palikusi Jonieškai
visam amžiui neišdildomą atminimą.

Vinčą nori pataisyti. Motiejus Kudirka netesėjo savo sū-
naus Vinco suprasti ir su juo kiverčijos; vis delto jis buvo gi
tėvas ir nelaimėn krintantį sūnų užjautė. Itin bijota anais lai-
kais rusų žandarų persekiojimo, nes vis tai pasibaigdavo verks-
mingai, kalėjimu, ištrėmimu ir mirtimi tenai.

Kai rusai Vinčą suėmė Plokščiuose ir išvežė į Kalvarijos
kalėjimą, tėvas tuojau nuvažiavo jo pasižiūrėti. Kiek tada bu-
vo namiškiams verksmo! Tačiau tėvas sugrįžęs suramino,
pranešdamas, jog Vincui kalėjimas esąs visai ne kalėjimas,
tetrūksta laisvės. Vincui palankusis Šakių viršininkas bu-
vęs pasirūpinęs, kad kalėjime Kudirkai-ligoniui niekas nepa-
kenktų sveikatai: būtų atskiras erdvas kambarys ir net divo-
nas kojoms patiestas. Tai tik namiškiams Vincas kankinys,
fiziškai kenčias baisųjį žandarų žiaurumą. Vis delto tai buvo
persekiojimas, kitą kartą galis kur kas blogiau pasibaigti, tai
ir sumanė tėvas savo sūnų daktarą, veikėją ir redaktorių —
“pataisyti”, bet žinodamas, jog jo žodžių Vincas nepriims,
prieš išvažiuodamas jo parsivežti, davė žinią namų gydytojui
Klibinskiui, kad atvažiuotų sutikti.

Daktaras Klibinskis buvo Lietuvos lenkas, puikiai kalbąs
lietuviškai. Jis turėjo savo namus Vilkaviškyje ir dvarą.
Klibinskis atvyko sutikti ir ėmė įkalbinėti kolegai Vincui, kad
daugiau nebeužsiiminėtų “politika”, dėstis, lietuviškaisiais, taip
rusų nemėgiamaisiais dalykais; kad atsižvelgtų, galų gale, į
vis menkėjančią savo sveikatą ir daugiau rūpintųsi savo ramy-
be; kaip dabar, tai, girdi, pats sau daras galą.

Daktaras Kudirka įsikarščiojo, ėmė į stalą dviem pirštais
trankyti; galų gale, visiškai susipyko su profesijos draugu.

Mažieji Vinco broliai visa to klausė pro praviras duris
iš antro kambario; žinoma, nieko nesuprato, delko taip pyks-

tasi tuodu daktaru, vis delto labai nusigando, kad išgirdo broli Vinčą nėkados nesiliausiant tai darius, už ką jį baudžia rusai, nuo ko taip atkalbinėja jį tėvas ir dr. Klibinskis. Broliai ėmė palaikyti Klibinskį ir prašyti, kad jis nebedarytų, nežinia, ką. Klibinskis kalbėjo:

— Esi tik musė. Ką tu gali pradėti prieš tokią galybę — visą Rusijos Imperiją! Ji tave sutriuškins!

Vincas širdies pagavime prieštaravo:

— Tiesos žodis sutrupins visas Rusų “karūnas”. Paminėk mano žodžius; Tu dar to sulauksi.

Klibinskis laisvės nesulaukė. Jis tada pabaigė:

— Nieko tu nenudirbsi, tik vėl taip pat, kaip dabar, atsidursi kalėjime...

— Nebe taip pat. — Atšovė Vincas. — Dabar jau tik su lova.

Ir vėl visi namai pratrūko gailiu verksmu.

Ant rytojaus Jonieškytė, kaip visados, nunešė mylimajam savo broliukui Vincukui praustis. Vincas buvo linksmas, ėmė taškytis vandeniui, kaikinti seserikę. Tai Joniešką dar labiau įgraudino, ir ji neišturėjusi ėmė spazmiškai kukčioti. Vincas nusigando, manydamas užgavęs seserikę, su kuria visados buvo toks lipšnus, toks švelnus. Tad pagavo ją, pasisodino ją sau ant kelių ir ėmė raminti.

— Tai tu dabar supykai? Ė, del tokio mažo daiktelio! Nagražu.

Jonieškytė nė nepasijuto, kaip jį apsikabino už kaklo ir dar labiau verkdama pasisakė ne del to verkianti; ji verkianti del vakarykščios jo kalbos, del jo nenorėjimo liautis dirbus draudžiamąjį darbą.

— Neverk. — Jau rimtai kalbėjo Vincas. — Tie darbai reikalingi. Tu dabar mokies rusiškai; bet sulauksi laikų, kada vaikai mokysis lietuviškai. Viskas tada bus lietuviškai; ir kromelių iškabos bus lietuviškos ir kits kas. Kai tai pamatysi, suprasi, del ko aš kentėjau, kokius darbus dirbau ir kam nesilioviau. Dabar tu dar maža, tai aš tau dar negaliu visako nupasakoti. Ar nebeverksi?

— Jei nebedirbsi, nebeverksiu. — Atsakė.

— Neprižadu. — Liūdnei ir rimtai jau ištarė Vincas ir paleido seserikę.

Kai Jonieška Grigaitienė, nuvykus į Vilkaviškį, netikėtai išvydo visas jo iškabas jau lietuviškas, net apglušo ir susirgo, susisielėjusi, jog Vincas visa to nesulaukė, visa to negali pats pamatyti, kuo taip stipriai tikėjo, ką išpranašavo.

Iš didelio noro reformuoti Lietuvą, Vincas dažnai virsdavo pranašu. Tuo pačiu žygiu imasi jis su Klibinskiu, kurs turi dvarą.

— Laukai žmonių, o jūs, svetimi jiems, laikote juos apžer-

gę ir saviškius verčiate bėgti už marių ir ten anglis kasti. Bet taip nevisados bus: žemė grįš saviesiems.

Klibinskis smarkiai gynės, bet... dvarų neapgynė. Vinco pranašavimai įvyko, tik Klibinskis to nesulaukė.

— Mudu su Vincu taip mylėjovos, — pasakojo man Jonieška, — jog ir dabar, tiekai metų praėjus, kaip tik yra kuri tautos šventė, aš Vinčą ne sapnuote sapnuoju, aš jį matyte matau, ir kalbuos su juo, o paskui, pabudus, gailiai verkiu. Prieš pirmąją tautos šventę žadina jis mane:

— O, kokie jūs dabar mandri, kaip ruošiatės į šventę, o manęs niekas nebekviečia... O aš visa tai dar geriau matysiu iš ano medžio, nuo kurio prasidės procesija. Pakelk galvą, eidama, pamatysi mane...

— Aš gi ir žiūrėjau į tą medį aną iškilmių ir vaikščiojimų dieną, bet nieko nemačiau.

Jonieška man pasakojo dar, regis, du įdomiu sapnu, bet pavargęs berašydamas, jų nebepasižymėjau, dabar nebemoku pakartoti.

Daug daug Vincas reiškė savo giminei.

Vinco asmuo. Vincas Kudirka buvo augalotas jaunikaitis, tiesus, kaip uoselis, laibas, kiek perlaibas vyriškam, pilno veidelio, skaisčiai raudonų skruostų, kaip mergelė. Alvitiškis klebonas tyčia prašęs, kad jam atvežtų parodyti tą klieriką, tą garsinamąjį fenomeną, kad vyriškas gali būti toks skaistus. Ir negalėjo juo atsидžiaugti.

Vincas ir patsai žinojuos esąs skaistus, gražus ir patraukiantis; tuo net vyresnis būdamas mėgo moterims gašavotis, kai vyrus neigė, kaip neišmanėlius tų dalykų. Ką besakyti apie gimnazijos ir seminarijos metą! Prie gražumo pridėk nepaprastą jo linksmumą, gyvumą, mokėjimą visaip žaisti, neišskiriant nė sviedinio, kurį vikriausiai gaudė, kuriuo skaudžiausiai mušęs; pridėk dar lenkiškas eilutes, kurių prirašydavo lenkiukėms, — tai ir suprasi, jog visos Mariampolės panelės, be jokios išimties, buvusios Vinčą išimylėjusios ir jo pasiilgdavusios. Pas vieną dvarponį atostogų metu studentui Vincui berpetuojant paaugusią jo dukterį, ji tiek jį išimylėjusi, jog gavusi nusišauti, kad Vincas jai šaltas, o ir tėvas už muziko nebūtų leidęs. Jau smarkiai išsirus, kai parodę Vincui netyčia kur ten rastą vieną tų gražiųjų fotografijų; kai sulyginęs ją su dabartiniu nebegražumu, — tai ėmęs ir piktai sudraskęs tą gražiąją.

Vincas iš pat mažens buvo siaustas, nebesuvaldomai gyvas, baisiai "išdykęs", bet nekenksmingas, ne žaladarys. Dykas nestojo, vis šposus krėtė: tai pačiame kraike žagarę statė, rizikuodamas nuvirsti žemėn ir užsimušti, tai kitką išdarinėjo. Per žiemos atostogas kaimynai patirdavo "studentus" jau parvažiavus, kai pamatydavo Kudirkaitį viesulu beeinantį su ledžengom aplink ežerą.

Gimnazijoje besimokydamas ir lenkės Galkauskienės bendrabutyje begyvendamas, Vincas gražiai išmoko lenkiškai kalbėti, gražiai šokti, nes buvo vikras, liaunų narių; apsirato su panaitėmis, nes šventavakariais ten būdavo jaunuomenei pasilinksminimų. Nedrąsaus Antano Kriščiukaičio nė su pyragu, anot to, neišviliojai į lenkelių draugiją; jis kaip nieko nemokėjo lenkiškai, taip ir paskui nieko neišmoko. Drąsusis gi Vincas netruko susilyginti su savo vienamečiais lenkiukais, kaip kalba, taip ir visu savo mokėjimu miestieškai mandagiai, net poniškai elegantiškai laikytis ir paprato nebesidrovėti svetimų žmonių.

Balselį turėjo labai gražų, nors silpnutį, tenoriuką, kaip paprastai kad esti silpnų plaučių giedotojo. Tai veikiai atsiėjo priešakyje giedotojų. Sugebėjo ir smuiku pagriežti; tai įvedė jį į mokinių orkestrą antruoju smuikininku. Gimnazijoje jis, kaip ir jo draugas Šablovskis, irgi antru smuiku griežęs, nebuvo prašmatnūs muzikai; buvo daug gabesnių smuikininkų, Bagdonavičius, Dambravičius, kurie delto pirmais smuikais griežė. Bet Varšuvoje gerai prasilavino pas žydą muzikos mokytoją, kur grieždavo trio su Šablovskiu ir Lapinskiu, ir pr. Būčio liudijimu, jau griežęs mitriai ir įdomiai. Į galą amžiaus tačiau, džiovai vis labiau įsigalint, krito ūpas ir nebebuvo galima bepripašyti, kad pasmuikuotų. Palinkimą į muziką jautęs iš pat mažens; pirmuosius du smuikus net pats buvęs pasidirbęs. Gimnazistu būdamas, išgirdęs praeinančius kareivius giedant kažin kokią nepaprastą giesmę ir tuojuo tą melodiją ėmęs groti. Tai girdėdamas generolas nustebs ir net pas direktorių nuėjęs pasiteirauti, kas tas vaikinai, kurs taip lengvai pagauna melodiją: giesmė buvusi kareivių giedama iš viso pirmą kartą. Pas Kriaučiūnus jis jau nėkados nebesmuikuodavo, nebent kada pats sau, vienas namie likęs, be klausytojų.

Ir liaudies daineles sugebėjo pats užsirašyti, jų melodiją; harmonizuoti tačiau nesugebėjo, tai pats pasisako, "Lietuviškas Kankles" leisdamas: jam jo užrašytąsias daineles harmonizavo pažįstamieji prašmatnūs lenkai kompozitoriai.

Dainius-muzikas — šokėjas — lengvakalbis juokdarys, gyvas linksmas, gražus, gerai trejeta kalbų pakalbąs, Vincas labai anksti patapo pirmutiniuuoju, be jokių rungtynių "kavalierium" visoms Mariampolės panytėms. Jas ir pats labai mėgo, jų ieškojo, neapleisdamas nė vieno vakarėlio, o atėjęs į vakarą, šoko tiesiog aistriai, visa savo siela atsidėjęs.

Toks Vincukas Kudirkaitis buvo jau net žemosiose klasėse, iki išėjo vos tik šeštą klasę 1877 m., kada jis buvo jau devyniolikos metų, tad pačiame kvailume savo amžiaus.

Vincą varo į seminariją. Nabagas tėvas to nežinojo, nė žinoti nesistengė: jis tegyveno savo laukimu, kadagi Vincas turės tiek mokslo, kad jau galės įstoti į kunigų seminariją. Jam nė galvoje nebuvo, jog gali kitaip būti. Anksti tad ėmė raginti

Vincą į seminariją, o jis kunigu būti neturėjo nė mažiausio noro. Ketvirtą klasę išėjęs, Vincas išsiderėjo penktą; išėjęs, išsiderėjo šeštą, griežtai atsisakęs stoti į seminariją. Bet šeštą išėjęs, nebeturėjo priemonių daugiau beišsiderėti, ir tėvas viską suruošęs Vincui išvežti, kaip kokį sugautą kontungininką, skaldo skiedryne šakalius. Prieina Vincas.

— Tai kaip gi, ar rytoj važiuoji į seminariją? — Klausia tėvas.

— Ne. — Stačiai, tvirtai užsispyręs atsako Vincas.

— Užmušiu! — Suriko tėvas, užsimodamas kirviu.

— Kirs! — Šaltai atsakė Vincas, stabu ištiktas, nė nekrust.

Na, tėvas Kudirka nebuvo tiek "dievotas", kad net kirviu būtų stengęsis padauginti "Dievo tarnų". Ir, žinoma, nekirto. Įvyko kompromisas. Vincas sutiko pamėginti, kaip ten bus. Pamėginęs vienerius metus, veržės išeiti; tėvas privertė jį "mėginti" antrus. Čia jį pati seminarija paleido — tėvo "nelaimė", o Vinco... kas ten žino? Žinoma tik, jog Vincui "pavaromam" buvo labai nesmagu, nepadoru, net skaudu. Gal dėl ižeidžiamos jau pilnamečio vaikino garbės, o gal kad ištikrųjų buvo pradėjęs gerbti dvasiškąjį auklėjimą, kaip paskui išsitardavo draugui Jablonskiui.

Sugrįžus namo, susidarę tiesiog baisūs santykiai su tėvu. Vincas buvo nemažesnis stačiukas už tėvą. Tėvui nemažiausiame dalykėlyje nenusileido, ne tik pasirinkime pašaukimo; arba tylėjo, arba atgal kirste kirto, kaip iš pradžių, taip ir paskui. Charakteringas šis atsitikimas. Vieną kartą daktaras Klibinskis sako tėvui Kudirkai:

— Turi tokių gražių dukterų: leisk jas į mokslą!

Vincas į tai gelia tėvui:

— Kaip gi leis, kad kunigais jos negali būti...

O kai iširdęs tėvas tarė:

— Eik iš mano akių, kad aš tavęs daugiau nebematyčiau! — puikumo pilnas, išėjo į labai tolimą savo giminę Zapyškio kleboną kun. Kolytą ir ilgai ilgai nebegrįžo namo, nors ir kviečiamas. Skurdo, badavo iki susergant, bet nei grįžo, nei paprašė, kad tėvas jį sušelptų. Atostogas praleisdavo arba pas Kolytą arba pas dvarininkus, jei gaudavo pas juos kondiciją. Negreit paskui ėmė retkarčiais užėti į tėviškę, bet kaip koks atsitiktinas svečias, vienai antrai dienai.

Vincas seminarijoje. Varu įstatytas į seminariją, per nevalią ten laikomas. Tai toks ten jo ir buvimas buvo. Malonia savo išvaizda, gražiu balseliu, muzikalumu, geromis manieromis, "ukladnoscią" Vincas labai patiko seminarijos regensui kanauninkui Ramantauskui ir viceregensui. Šisai pastarasis, išvažiuodamas į savo parapiją šventėms, savo kambariuose įgyvendindavo Vincą. Viceregenso gyvenimas buvo antrame augšte prie vasaros rytų pilies bokšto, vieno iš keturių semi-

narijos pilėje. Vienas koridorius teskyrė viceregenso gyvenimą nuo laiptų į Katedros zokristiją.

Viena Seinų bajoraitė, pasiturinti miestietė, pasipažino su Vincu ir ėmė jį tankiai lankyti tame viceregenso bute. Draugai tai buvo patyrę, bet tylėjo. Kai viceregenzas būdavo namie, tai bajoraitės tarnaitė bent laiškus nešiodavo Vincui. Tačiau šioji tarnaitė pasijuto nerami, betarpininkaudama tokiuose dalykuose, kurie negali padaryti gero kunigo, jo santykiuose su mergina. Ėmė vieną kartą ir savo ponaitės laišką įdavė senam profesoriui Augustaičiui. Šisai atsisakė priimti, nes tai buvo be reikšmės: maža kas klierikams rašo ir mėgina juos balamutyti. Kas kita — pritarimas. Tai paprašė Vinco laiško, jei kada jis atrašytų. Ir gavo. Gautą Vinco atsaką nunešė Regensui jo žiniai, o Regensas įteikė pedagogų tarybai, kuri ir konstatavo, jog Vinco meilės nebūta taip jau visiškai platoniškos, ir jis gavo pasišalinti, nors viceregenzas ir čia jį labai gynė: tikrai nedori santykiai ne gi buvo konstatuoti. Ir jų greičiausiai nė būti nebuvo: Vincas buvo perjaunas ir, ar šiaip ar taip, brendo moralėje atmosferoje. At, paprastas žaliagalvių flirtas, neleistinas, žinoma, tam, kurs rengias į celibatą.

Apie 1892-3 m. Seinų seminarijos regensu buvo kanauninkas Jonas Giedraitis, sumanęs labai prispausti lietuvius. Tai, tur būti, buvo bendras iš Lenkų padiktuotas planas, nes kaip tik tuo laiku, tais pat metais iš Mintaujos į Žemaičių seminariją Kaune atkilo kanauninkas Pr. Kriškijonas, latgalis latvis, baisus nutautėlis lenkų naudai. Tik tarp Kuršo latvių jis garsėjo patriotu, nes jiems lenkybės jau tikrai nebuvo galima įkišti. Lietuvybė Seinų seminarijoje buvo jau pradėjusi vaidintis ir taip aiškiai, jog už tai jau pirm buvusi Regensas Krajauskas buvo pavaręs klieriką Antaną Miluką ir Sutkaitį. Šis antrasis buvo kuo kitu prasikaltęs, lietuvybei net buvo priešingas; tačiau ir jam pavartota ta pati motivacija. (Paskui jis tapo Pittsburgo klebonu, kur ir tebėra). Seinų klierikai nesiliovė lietuvybei dirbė nė prie smarkaujančio Giedraičio, ir susistiprinti dvasiai ieškojo kuodaugiausia kontakto su varpininkais. Su Kudirka susiartinti visi norėjo. Vincą Kudirką visa jaunoji jaunuomenė žinojo ir jau tada gaubė jį aureole, kai vos tik buvo pradedama kalbėti apie "Varpo" steigimą.

Sugrįžęs atgal į Mariampolės gimnaziją, Kudirka ir pats jautės daug ko gavęs; mokėjo apie tai ir kitus informuoti. Ir Jablonskiui kunigų seminarija rūpėjo, tad ir jis Kudirkos teiravosi, ką jis ten per tuos dvejus sugaištus metus laimėjo. Kudirka atsakė:

— Pabūti seminarijoje naudinga: disciplinuoja, formuoja, doroja žmogų. Be to, "teraz przynajmniej wiem, jasno dla mnie, że dusza niesmiertelna". Nors su visu kuo ten negalima sutikti.

Kalbėta lenkiškai. Kaipgi kitaip?

Ir Jablonskis nuvažiavo į seminariją, bet... tik pasisakyti: „Niemam powolania”.

Ir iš viso Vincas apie kunigų seminariją niekados blogai nekalbėdavo; ypač apie jos tvarką. Režimas, girdi geras daiktas, reikalingas žmogui. Minėjo seminariją su pagarba, tai vargu bau jis ten buvo žymiai susiteršęs; bene daugiau buvo įkalbėta, ne ištikrųjų buvo: paskui gimnazijoje Vincas buvo „czysty chlopiec”, neištvirkavo. Už jo dorą elgimąsi, už jo prityrimą gyvenime ir kapelionas Jurgis Čėsna, marijonas, antras pats gerasis Jablonskio, girdi, per visą gyvenimą matytas mokytojas, kurio įtakoje būdavo ir nekatalikai krikščionys, net žydai, Kudirkos beveik nebeklausdavo tikėjimo, visados su juo rimtai kalbėdavos, kaip toks su tokiu. O tai daug reiškia, kai baigę gimnazijos mokslą visi be jokios išimties eidavo su tuo kunigu atsisveikinti. Ir visus jis vardais žinojo, katalikus ir nekatalikus.

Vincas gimnazijon sugrižęs. Dvejus metus pabuvęs nuošaliai, seminarijoje, mokėsis ten to, ko gimnazijoje nesimoko, skaitęs, galvojęs, kalbėjęs, sugrižo Vincas netik mokytesnis, bet žymiai subrendęs ir buvo sekmoje klasėje prašmatnesnis už visus kitus draugus. Rašto darbus jis jau tada parašydavo taip, jog rusų kalbos mokytojas, vienas pačių gerųjų mokytojų, kurių tik teko Jablonskiui matyti, Illarjon Vasiljevič Vasiljev negalėdavo atsigerėti jų stilizacija. Ir rašydavo Kudirka beveik grynai, nėmaž nevargdamas mintimi.

Seminarijoje į savo draugus Vincas žiūrėjo iš augšto, kaip į mažą kultūrintus sodiečius. Mariampolės lenkų draugės išauklėtas, Vincas kitoks ir būti negalėjo. Gimnazijon sugrižus, dar aiškiau buvo, jog Kudirkai skirta veikėjo rašytojo vado rolė. Tik toli gražu tada dar už jo lenkystės nesimatė būsimojo varpininko, lietuvių žadintojo, jiems viską, tikrai, iki paskutiniojo kraujo lašo atidavusio.

Su draugu J. Jablonskiu Vincas susitiko 7 ir 8 klasėje. Juodu abudu nukalbėdavo nereikią sarmatytis savo kalbos; bet svajoti apie savo Kraševskius, Mickevičius abiem lygiai buvo — „szalenstwo”.

Sugrižęs į gimnaziją, Vincas buvo gerai aprūpintas. Jį paskyrė „dozorca”, mokinių bendrabučiu prižiūrėti; už tai jis nieko nemokėjo už savo išlaikymą. Be to, V. labai dailiai kaligrafiškai rašė. Tai jam nešdavo prašymus, carui siunčiamus, perrašyti baltai ir gerai už tai mokėjo.

Čia jis dabar pateko į stiprią lenko lotynų ir graikų kalbos mokytojo, nebe kunigo Ostrovskio, nors pas jį negyvenęs. Buvusis kunigas Ostrovskis, rodos, buvo nevedęs, savo šeimos neturėjo. Vinčą su Ostrovskiu suvedė nebent tai, kad abudu buvo „buve” dvasiškiai. Be Ostrovskio, apskrities viršininko gudo unito, bet sulenkėjusio Šablovskio namai, jo pažįstamieji lenkai ir namiškiai, buvo mėgiamoji Vinco draugė. Jis —

“panicz”, tesusidėdavo “z rodzinami inteligentniejszych; tam potanczy, pożartuje, pogra”. Ir toliau tad Vincas šlifavosi, trindamasis tarp lenkų, augdamas jų tarpe bonvivanu ir susidarydamas grynai lenkiškąją sau idealogiją.

I Varšuva, ne i Maskvą. Renkantis universitetą, Mariampolės maturistai velijo Maksvos, nes ten buvo tos gimnazijos mokiniams lietuvių kilties įsteigta kiek tiek stipendijų. Visi ten traukė. Jablonskį ten traukė dar ir tai, kad ten jau garsėjo įsteigta Lietuvių Draugija. Kudirką priešingai, visa tai baidė nuo Maksvos. Jis neabejotinai būtų gavęs ten stipendiją, nes gimnaziją baigė labai gerai; vis delto bevelijo jos išsižadėti, nes su ja drauge ėjo rusifikacija, naikinanti lenkybę. Maksva — ne Varšuva! Ir jis, nors nieko neturįs studentas, išsirenka juoba šita.

Per ištisus metus draugai nesusirašinėja. Po metų Jablonskis gauna iš Kudirkos laišką. Kudirka jau žino Jablonskį esant Lietuvių Draugijoje. Rašo bet gi vis dar lenkiškai, kaip ir kalbėdavos pirmiau. Gal žinojo Jablonskį vis labiau karštėjant, tai savo laišku klausia: “Jak się ma wasze towarzystwo wzajemnej adoracji”? Kudirkos tebežiūrėta į ją skeptiškai.

Lietuvių Draugiją tada buvo sudaręs Jonas Šliūpas, tada juristas iš filologų tapęs, Rūgys, Spudulis, Jasulaitis, Žemaitis. Su tais draugais esant, nebuvo galima nebūti drauge ir Lietuvių Draugijoje; ir iš viso nebuvo galima neįsitraukti į lietuviškumą, kur profesoriai Fortunatov ir Korš reikalavo iš lietuvių filologų žinių apie lietuvių šnekas ir kitką litvaniką.

Tad Jablonskis pasijuto užgautas Kudirkos pašaipa ir atsakė šiurkščiai, skaudžiai, tvirtai ir šiuo sykiu jau lietuviškai, jog gėda studentui taip kalbėti ir būti tokioje atmosferoje, kaip jis, Kudirka. Kudirkai buvo sočiai gana suprasti, jog Jablonskis tikrai jau yra “Adoracijos” Draugijoje, tai ėmė ir pats atsakė jam lietuviškai; dar prikimšo poezijų. Vis delto nuo to laiko ėmė skersuotis. Jablonskis jau manė jį esant žuvusį ar pernėlig absorbuotą mokslo.

Kaip gi Vincas Kudirka atvirto? Jis sakos “Aušros” numeris privertęs jį pagalvoti. Be “Aušros” daug kas galėjo paveikti. Sakysime, kad ir anas Jablonskio baramasis laiškas. Daug vėliau paties Jablonskio paklaustas, ar tas laiškas nebuvo perskaudus jam atsakas, kurį buvo davęs pirmame patriotiniame įkarštyje neofita, kuriam jau rūpėjo tas dalykas, tik nusijuokė.

— Gerai, tarė. Taip ir reikėjo.

Bet dar pirmiau, gimnazijoje, Kudirka girdėdavo atvažiuojantį Petrą Kriaučiūną ir drąsiai kalbantį lietuviškai. Kriaučiūnas nebuvo Kudirkos mokytojas; jis vėliau mokytojavo, nuo 1881 m. rudens, kuriais Kudirka baigė gimnaziją. Bet buvo kitas lietuvių kalbos mokytojas, Staniškis; tik apie lietuviškumą šis nieko neužsimindavo ir įtakos nemokėjo padaryti; nieko

nekritikavo, į nieką neparagino; apie reikalingumą lietuvių kalbos nė neužsimindavo. Išėjai, atsakei ir tiek. Ir šiaip jau tai buvo be idėjos žmogus. Su savo tarnaitę turėjo du sūnus, juos pametė; paskui vedė guvernantę; ta mirė; ir vėl vedė kokią ten lenkę, su kuria ir išvažiavo ant visados į Lenkiją. Valdžia mielai jį iškėlė iš Lietuvos, prikibus, kad jis, lietuvių kalbos mokydamas, naudojosi lotyniškuoju, ne rusiškuoju šriftu. Tai jis ir tapo "kentėtojas" be jokių nuopelnų, be nusikaltimų. Ir davė paskui vaikų Lietuvai nevidonų, kaip paskui Lenkų Seimo narį sūnų. Visgi Staniškis — mokė lietuvių kalbos, ir tai buvo daug. Į gerą dirbą kritęs mokslas duodavo gerų vaisių. Kad ir P. Kriaučiūna. Galėjo ir Kudirkoje rusėti jo įberta, nors netikusi sėkla.

Idomu, **koki Varšuva buvo padariusi** Kudirką, pabaigtinai išauklėdama jį savotiškai. Jau studentu būdamas, mokėjo Vincas išlaikyti gerai išauklėto ponaičio stilių. Bet - kaip, muzikiškai, familiariškai sunku buvo prie jo prieiti. Kai norėjo, mokėjo išlaikyti šaltą, oficialų mandagumą ir saiką visuose apsiejimuose.

Štai, jo laukia svečiu atvažiuojant į vieną kiemą, kur daug kitų svečių ir visas būrys jo draugų studentų, jo gerbėjų, labai jo pasiilgusių. Ligi tik jis privažiavo, visi draugai dideliu klegesiu puolė oran, apniko jo vežimą, išsitraukė jį ir puolė sveikinti, užmiršę visas ceremonijas ir etikietą. Tuo tarpu Vincas ranka sustabdė visą būrį, šaltai priminęs, pirma reikia pasisveikinti su vaišingų namų šeimininke. Tai buvo draugų užmiršta teisybė. Vis delto tuo savo mostu Vincas ūmai atvėsino visą susidariusį augštą draugų ūpą.

Ir iš viso Vincas, kai norėjo, mokėjo šaltai išlaikyti savo pasielgimų saiką, nė kiek daugiau nepasakyti, kiek reikia, nieko kalboje juoku ir pašaipta neužgauti, net draugiškai stačiūkiškai su nieku neapsieiti.

Bet linksmoje kompanijoje jis vėl buvo tobulo stiliaus kompanijos palaikytojas: dainavo atsidėjęs, smuikavo, šoko, lyg pasiutęs, ir gėrė nemažiau už kitus. Tai ir paskui darė, apsigyvenęs Šakiuose. Tai net pernėlig buvo pamėgęs ir tai jam labai pakenkė sveikatai.

Moterų draugė ypatingai gerą Kudirkai sudarydavo nuotaiką. Moterų tarpe jis būdavo begalo malonus, lipšnus, mandagus, sąmoningas, kalbus; na, įdomus ir patraukiantis, kaip Varšuvos išauklėtas.

Ir vėl visai kitoks vienu vyrų tarpe. Čia jis tebuvo darbo dirbėjas, "dielovoj". Dar studentas vieną sykį užvažiavo į Antaną Kriščiukaitį, kurs jau nuo 1884 m. buvo rašytojas aušrininkas, Antanas iš Bugnų, autorius straipsnių: Matematikiškas žemės aprašymas, N. 5—6, (206—211 p. 254—256), rašyto jau 1883 m.; 1885 m. "Čekų Močiutė", 184—190, "Pas mus", eilės, 114 p. Čia pat greta Aišbės ir Kudirkos jau stovėjo pirmasis

spausdintas raštas, 160 p.: „Delko žydai nevalgo kiaulienos“. Taigi Kudirka negalėjo nežinoti Antano Kriščiukaičio, savo gimnazijos moksladraugio, darbų. Atvažiavo tad Vincas į Antaną, draugas į draugą, bet nekalbus, toks didus, toks ponas. Antanas nori jį kalbinti, rodo jam savo „Čigonų“ vertimą — jis nė žodžio. Taip ir nepadarė jokio įspūdžio, nemaž nepraužiu-gino; dar tada jam lietuviškieji raštai buvo nei šalta, nei bal-ta, lygiai buvę, lygiai nebuvę, jo neįdomino ir nevergė.

Taigi Vincas Kudirka buvo labai ilgai vien pats savimi už-siėmęs, pilnai patenkintas pigiais sukcesais draugijoje, pasiten-kinęs ir augšta lenkų kultūra. Tik aiškiai įsigalintis tuberkulo-zas, padidindamas jo jautrumą, ūmai jį permetė kiton pusėn. Pagavęs „Aušrą“, Vincas lyg apžadus padaro likusį, jautė, ne-beilgą amžių atiduoti jau nebe augštai lenkų, bet žemai lietuvių kultūrai, kurią iki tol temokėjo vos vos pakęsti, tesusilaikė ne-nusipiovēs, kaip ant nesavo dalyko, ir ėmė dirbti taip pat aiš-triai, kaip ir kitką: žaisti, gerti, viešėti; tikru „zapojem“.

Ir čia pasiekė paties augštojo laipsnio. Taip kad visi Vin-co draugai, noroms ne noroms, visur ir visada laikė jį, ir gavo laikyti, augštesniu už save. Jis ir buvo didesnis už kitus savo potencia ir aktu. Stebėtina tačiau, jog varpininkai, su kuriais Kudirkai tekdavo bendrai dirbti, jo nemaž nelaikė savo lyderiu, o tik žmogum, didžiausiai susirūpinusiu „Varpo“ dalykais ir la-biausiai nusimanančiu Lietuvos dalykuose.

Prastas daktaras, bet savas. Kudirka medicinos mokslą išsirinko, pakeisdamas filologijos mokslą, lygiai taip pat be pa-linkimo, kaip buvo ir teologijos mokslą pradėjęs. Medicina vi-sai ne Kudirkos krypsnio ir dalyko; jis buvo prastas gydyto-jas, nes buvo ką kita pamėgęs — Lietuvos liaudį ir jos reikalus. Tiesa, turėjo daug storų rusiškų medicinos mokslo žurnalų ir laikė juos, labai tvarkingai sudėstęs. Tuo net imponavo inteli-gentams. Jie manė daktarą studijuojant savo amato mokslą, o jis tik belaikė knygas, jų nežiūrėdamas.

— Dabar turite daktarą — savo žmogų. Ar geras? Ar patinka? — Klausia vieną kartą sodietį Jablonskis.

Šakiškis jam atsakė:

— Toks daktaras tik pinigams imti.

Kudirka savo darbo nemėgo, ir tai žmonės jautė. Kriau-čiūnienė, sykį d-ro Petkevičiaus mandagiai išklaudyta, skundė, kad dr. Kudirka savo pacientų neapsakomai nemėgstas ir esąs jiems begalo šiurkštus. Žinoma, negi iš geros valios. Toks buvo savo klientams ne jis vienas; toks buvo ir a. a. Antanas Vileišis, šiaip jau ramiausias ir maloniausias pasaulyje žmogus.

Bet iš pradžių žmonės gydytoju Kudirka nesiskundė, jis buvo net gerokai populus ne tik Šakių parapijoje, bet Sintau-

tu, kuri prie pat Šakių miesto prieina, Griškabūdžio, Lukšių, Gelgaudiškio, vis tirštai turtingų ūkininkų gyvenamosiose. Šioje apylinkėje Kudirka teturėjo vieną konkurentą, daktarą Vasiaką Kaimelyje, lenką, bet gerokai sulietuvėjusį, nes buvo vedęs vienaturtę Sungailutę. Kudirkos popularumą žmonėse labai iškėlė tuoju, ligi tik jis į Šakius atvažiavo, iškilusi smarki kova žydo gydytojo su Kudirka del praktikos.

Žydai Kudirkai iš pat pradžių nebuvo palankūs ir asmeniškai jį užgavo. Palaikydami savąjį daktarą žydą, tikriau, norėdami, kad Šakiuose, šioje praktikai ir uždarbiui labai geroje vietoje, sėdėtų būtinai žydas, kurio tuo laiku, kai Kudirka atvažiavo, dar nebuvo, Šakių žydai miestelėnai, kurių rankose visi gyvenimai, nė už ką nesutiko išnuomoti jam butą. Spėju, kad žydai žinojo ir asmeninę antisemitinę Kudirkos nuotaiką, kuria buvo persiėmę Varšuviečiai. Žinojo jau ir iš "Varpo", jog šis pozitivistas yra lietuvių tautos kėlėjas. Jam rūpėjo lietuvių pramonė, ypač gi visuomeninė dora, kurios spekuliantai (o didžiama jų Lietuvoje buvo žydai) nesilaiko. Vincas Kudirka žydų tikrai nekenė, liepdavo iš jų nieko nepirkti; bardavo, kam krikščionys katalikai krautuvių nelaiko, tik smuklėse sėdi ir ten pinigus praleidžia. Arielkai, girdi, tai vis turi, o naudingiems prasimanymams tai ne.

Niekur negavęs miestelyje vietos, daktaras Kudirka išprašė ar buvo pakviestas apsigyventi klebonijoje, kur jam gyventi buvo, tiesa, teduotas vienas kambarys, bet ligonis priiminėti pavelyta antrame kambaryje, o ligonims laukti — trečiame, valgomame. Klebonas Kalėda buvo simpatingas, prastutis, labai geros širdies žmogus; delto kaimynai jį net "Kalėduku" pravardžiuodavo. Svetingas, šveplas, greitakalbis, kad net seilės jam tiško. Jis kantriai ir ilgai, apie dvejus metus, kentė savo pašonėje daktarą — "kataliką", nes reikėjo gi saviškis palaikyti rungtyne su "nekataliku". Seinų klierikai, nuo pat Vinco buvimo seminarijoje, tradicingai apoteozavę Kudirką - tautininką, matydami jame tautybės reikalų gynėją, visi in gremio, o buvo jų daug aname rajone, agitavo už jį savo atostogų metu. Kunigų ir klierikų agitacijai žmonės pritardavo, nes Kudirka buvo ir pats labai primanus prie žmonių, mokėjo prie jų taikintis ir tiesiog juos mėgo, kai jie nebuvo jo pacientai; tokius, kokie yra. Tai sodiečiams labai patikdavo.

Netvarkos žmogus. Savalkiečiuose buvo įvykęs paprotis į sodžių pokylius vežiotis kunigus ir daktarą, tuos vienus sodžiaus šviesuolius. Tai Kudirkai labai patikdavo. Su sodiečiais jis šnekėdavos noromis ir taikydavos išlaikyti jų stilių. Taip jis išsidirbo gražią, vaizdžią, pilną jumorą, gyvą kalbą.

Vieną kartą per išleistuves į seminariją klieriko Pr. Būčio Šilgalių kaime Slavikų par. (14 kilometrų nuo Šakių), Pranas su Kudirka iš inteligentų galo nuėjo į gryčią, kur šiaip jau giminės buvo susirinkę. Tarp jų sukinėjosi Būčių švogeris Mauza,

jau gerai išigėręs. Kudirka prašo jo pypkės. Mauza atsako jam Duonelaičio stilium — neduosias. Tai Kudirkai baisiai patiko, ir jis rimtai ėmė įrodinėti reikią nuo visų tų “ponišku” konvenansų atsisakyti dėl sodiečių kalbos vaizdingumo.

Tačiau viešėjimas angštose sodiečių trobose didelėje minioje, kuri tirštai prikvėpuoja, priprakaituoja ir prirūko esamąją trobą, vaišės, dirbtinai pakeltas ūpas, sušilimas viduje ir atšalimas išeinant bei grįžtant, buvo begalo kenksmingi žymiai silpstančiai Kudirkos sveikatai. Dar kenksmingesnis buvo gėrimas, tapęs net įpročiu.

Didelio darbštumo žmogus, kuriam darbas rūpėjo, kurs ir dirbo daug, šiaip jau buvo netvarkos žmogus, nėkados nemokėjęs dienos skirti nuo nakties. Dieną pralėbavęs, naktį dirbo. Didesnieji rusai valdininkai nuolat jį lankė; niekas pro šalį nepravažiavo. Ką su jais kalbėsi? O veidmainiuoti Kudirka nemokėjo; tai viską atstodavo “wypjem” ir pats gerdavo drauge; svečius nugirdydavo ir pats pasigerdavo. Nuo rusų svečių prasidėjo Kudirkos gėrimas ir jo politikos ištikimybė, “blagonadiožnost”. Tai atsiėjo jam brangiai. Reikėjo jam pasilsėti ramiai, bet niekas jam nepadėjo, kaip paprastai tarp lietuvių.

Pavyzdžiui, kad ir ta pati Maksvos Lietuvių Studentų Draugija. Ji turėjo nemaža narių, kuriais tačiau nič nieko nesirūpino. Buvo tokių narių “lietuvių”, kurie po 30 metų nepasirodydavo Lietuvoje; tai tokie jie ten ir beliko — “lietuviai”! Ir kitur mes nemokėdavome kits kitą palaikyti ir gelbėti. Gyvenome kas sau; lenkuose lenkėjome, rusuose rusėjome, lengvai vesdami svetimtautes ir nudegdami pirštus ir žuvome, tapdami Lietuvos dalykams priešingi. Kas kita — lenkai. Jie ir svetur sudaro s a v o visuomenę; ji įtraukia ir moksleivius; draugėje jaunimas nemato pikta, pasižįsta su savaisiais, neveda rusių, gauna išauklėjimą. “Delto tik tarp jų beveik nėra kovotojų su Bažnyčia”, sakė vienas lietuvis Maksvos klebonas. Lenkai jaunuoliai nežūna savo tautai; negenda. Ir tai dar jie smarkiai nusiskundžia “na emigracijį” temoką rietis.

Vincas Kudirka labai nemėgo žydų ir davatkų. Taip jis buvo nusistatęs dar gimnazijoje. Mėgiamieji jo anegdotai, J. Marciukaičio liudijimu, buvę iš žydų buities jų nenaudai. Delto ir temą pirmajai savo poezijai pasirinko: “Delko žydai nevalgo kiaulienos”, kur žydų klasta įgelti Kristų pasibaigė vieno žydo pavertimu kiaule. “Ir Ickus tarpū kiaulių kaip liko, taip liko”.

Kudirka buvo griežtas antisemitas, net ne asemitas. Varšuvoje ta visuomeninė nuotaika prieš žydus, kurie nepasiduoda lenkams praryjami, asimiliuojami, buvo beveik bendra. Pradžią nusistatymui prieš žydus davė jie patys, iš pradžių sutarę su Swiętochowskiu (kaip ir su Andr. Niemojewskiu) ir k. pirmieviais eiti prieš katalikus ir jų klerikalizmą ir netesėję į tai save įtraukti: aršiausias pasaulyje žydų klerikalizmas — rabinizmas

žydams paliko neliečiamas. Niemojewskį tai vėliau padarė ar-
šiu reakcininku.

Apie davatkas Vincas buvo kuo blogiausios nuomonės. Joms paskyrė bent tris aršius feljetonus ir eilutes. Visa to prad-
žios gal reikia ieškoti aname seminarijos incidente, kada jį
sukompromitavo. Tačiau Aišbė liudija tai nebuvo specialiai
Kudirkos nuomonė; taip apie Lietuvos davatkas manė ir visi
kiti studentai. Tik Vincas Kapsas sugebėjo tai pasakyti, kai
kiti, nieko nerašydami ir nespausdindami, savo nuomonę savo
užantyje pasilaikė.

Bardamas tėva, kad seserų neleidžia į augštesnį mokslą,
sakė:

— Ar bus davatkos — dykaduonės?

To bijodamas, ir Grigaičius skatino, kad išleistų į mokslą
savo Marytę, dabartinę Jonienę Strazdienę.

Už gilų Kudirkos davatkų nekentimą šiosios jam keršijo,
laidydamos ant jo visokius liežuvių, skelbdamos iš jo gyvenimi-
mo visokių nemalonių jam neigiamų paskalų, ypač po dviejų
atsitikimų, apie kuriuos žemiau.

Kudirka ne priešas kunigų. Nedaugingi sodžiaus intelligen-
tai, nori ne nori, priversti esti bendrauti. Aršiausias antiklerika-
las gauna susidurti su kunigais ir dažnai su jais tą patį darbą
dirbti.

Vincas Kudirka, kaip tikras lietuvis, kaip ir jo tėvas, su ku-
nigais draugavosi, gyveno prietelingai. Vincas Kapsukas Mic-
kus tad neteisingai paskelbė: "Byl wrogiem klerikalizmu", re-
gimai tai suprasdamas — Bažnyčios atstovų. Kudirka "byl
wrogiem" blogų kunigų, blogai einančių dvasiškas savo parei-
gas, blogų piliečių, rusintojams pataikaujančių; jiems netingėjo
ir nesidrovėjo kirsti.

Akylai pasergėdamas žmonių silpnybes, tad ir kunigų, jis
mokėjo sąmojingai jomis pasinaudoti, kartais net tuo įkyrėti
akyse. Daugiausia iš jo kliūdavo smūgių nerangaus proto Ša-
kių vikarui Vaiciechauskui: jis nemokėjo Kudirkai lygiai aš-
triai sąmojingai atsiskirti ir atsispirti, tad už visą įkyrėjimą
jam temokėjo prasivardžiuoti — bedieviu. (Anegdota apie
"lajų"). Juodu tesugyveno Šakių klebonijoje tikrai bloguoju ir
bodėjos kits kitu. Ana, bodėjos perilgu Kudirkos viešėjimu
klebonijoje ir kiti kunigai, bet jo ligonimis, tais nuolatiniais dieną
naktį svetimais žmonėmis, ne pačiu daktaru. Įkyru buvo ne-
turėti sau pusės klebonijos. Kudirka, galų gale, gavo pasitrauk-
ti į pasisamdytąją butą šalia klebonijos.

Kudirkai-tėvui verčiant Kudirką-sūnų būti kunigu, o šiam
priešinantis, kunigai visados palaikė Vinčą ir jo laisvę pasi-
rinkti pašaukimą. Ir tėvo iš namų pavarytąjį exkleriką Vin-
čą kas gi priglaudė ir toliau padėjo mokslus eiti? Kunigas Ko-
lyta, beveik svetimas jam žmogus. Giminių liudijimu Kolyta
Vincio mokslui padėjęs daugiau ne 2,000 r., vadinas, tiek pat,

kiek ir tikrasis tėvas, kurių tačiau Vincui nėkados neprimindavęs. Ir visas atostogas bei šiaip jau liuoslaikius Vincas praleisdavo, jei neturėjo kondicijų, Zapiškio klebonijoje, geriau, kaip savo name. Tad Vincas dėl savo tragedijos su tėvu nėkados nekaltino pačių Bažnyčios ir Religijos Atstovų. Bet ir pačios religijos jis nėkados nepuolė ir pyko, kai jam tai neįteisingai prikišdavo.

Itin gerai daktaras Kudirka sugyveno su klieriku Pranu Būčiu, netolimu savo kaimynu. Pr. Būčys būdavo pas Kudirką tankiai. Kudirka vis džiaugėsi sulaukias, "gero, galvoto kunigo". Gi ir gera būdavo pas Kudirką pabūti! Jis tave pašnekins, paskripuos. Paskui Pr. Būčys susitikdavo su Kudirka Plokščiuose pas Kriaučiūnus. Kudirkos pažintis su Kriaučiūniene prasidėjo seniai, dar kai ji buvo Arminienė. Jų dviejų geri santykiai jau ir nebepagedo, nebenutrūko.

Pr. Būčys tad geras liudytojas, o jis sakos neatmenas, kad Kudirka būtų kada nors mažiausia tikėjimo ar kunigų nepagarba įžeidęs jo jausmus. Didžiausias daiktas, kun. Būčiui nepatikęs, tai Kudirkos išsitarimai, jog "Przegląd Katolicki" vedas žydišką politiką; destis, esąs nesąžiningai redaguojamas. Tik apie vieną Seinų seminarijos Regensą Giedraitį Kudirka kalbėjo blogai, jo nemėgo ir vadino jį išgama lietuviu; bet ir turėjo teisės taip manyti. Kudirka sykį paklausęs Giedraitį, kam dvasiškoji vyresnybė laikanti Mozūruose tokį kunigą Staniukyną. (Paskui jis buvo Biblijinio Instituto Jeruzolimoje studentas ir Naujojo Testamento leidėjas Amerikoje). Giedraitis atsakęs:

— Žeby niebruzdzil Litwy.

Pyko dar ant vilkaviškio klebono ir ant Naumiesčio praloto. Žiūr. žemiau.

1894 m. tačiau Pr. Būčys "Varpe" gynėsi su Kudirka dėl Leono XIII enciklikos Lenkų vyskupams. Kudirka lenkus užstojo ir sakė Popiežius juos užgavęs, bepataikaudamas rusams. O Būčys sakė, ir dabar taip pat tebemanas, jog Leono politika tuo laiku buvusi protinga ir naudinga patiems lenkams. Kudirka ir šiame dalyke, kaip ir kituose, buvo pilnoje lenkų pirmievių "Glosa" įtakoje. "Glosą" Kudirka mėgo skaityti ir savąjį "Varpą" darė, kiek nuo jo parėjo, to tipo.

Galop, apie minėtuosius incidentus, sukėlusius daug kalbų ir nemaža Kudirkai pakenkusius.

Kun. Vaiciechauskas nusišovė. Žiemą tragingai pabaigė savo amžių amžinasis Kudirkos priešas kun. Vaiciechauskas. Vieną šventadienį turėjo jis laikyti Sumą. Paskambino. Žmonės laukia, kunigo nėra. Žmonės ėmė pykti, kreitėti, zokristininką barti. Šisai nuėjo vadinti, ėmė belstis į užrakintas duris, bet niekas neatsiliepė. Tai patyrę žmonės išlaužė duris ir rado kun. Vaiciechauską tebegulintį lovoje, bet su peršau-

tu smilkiniu, iš kurio beveik neišbėgę kraujo. Viena jo ranka buvo ant antklodės, antroje ištiestoje palei šoną, pusė kumšties po antklode, laikė revolverį. Kilo neapsakomas verksmas, klyksmas ir šaukimas, jog kunigą nušovęs jo priešas ir persekiotojas Kudirka. Nesutikimus tarp judviejų visi žinojo. Telegrama pašauktas iš artimojo Naumiesčio dekanas prelatas Saliamonas Oleka tuoju atvažiavo. Viską ištyręs drauge su kunigais, rado kunigo, deja, paties nusišauta ir nieko čia nebūta kalto; tai jis čia pat pareiškė žmonėms ir paskui antrą kartą bažnyčioje iš sakyklos. Kunigą palaidojo be bažnytinių ceremonijų nepašvęstoje vietoje. Joks kunigas nei į akis, nei už akių nepritarė toms paskaloms. Vis delto gandas plito labai plačiai ir kėlė didelį nebepasitikėjimą Kudirka - daktaru. Į tą pat istoriją ėmė dėti zokristininką ir kažinkokią vieną antrą moterišką, neva dalyvavusius šioje tragedijoje. Tai labai pagadino gydytojo opinią ir sugildino Kudirkos - ligonio širdį.

Nėščia tarnaitė. Antras nemalonumas ištiko, kai jo tarnaitė pasirodė nėščia ir gimdė.

— Kad būčiau žinojęs, jog ji man tokį nemalonumą padarys, būčiau senai išmetęs. — Kalbėjo Kudirka.

Kunigai ne tiek jo žodžiais tikėjo, kiek jo liga arti paskutiniosios stadijos; toje stadijoje ligonys nebesą vaisingi, nors labai goslūs iš susierzinimo. Ir iš viso žmonės Kudirkos čia neįtarė: ar maža tokių atsitikimų ir kitur! Vis delto kunigų santykiai su daktaro Vinco namu per kurį laiką buvo nutrūkę. Paskui jie ir vėl pagerėjo. Kalbamuoju laiku daktaras gyveno jau nebe klebonijoje.

Tame dalyke Kudirka nebuvo "davatka"; tai jis mėgo. Ant rašomojo jo stalo stovėjo artistiška prespapjė — mergina, apsiklojusi drobule. Atvožęs vokelį, randi ją visai nuoga. Nepavalda savo rankų svečiai, kuriems rūpi viskas pačiupinėti ant stalo, prie kurio atsisėdo, gauna tokiu būdu susigėsti dideliam šeimininko patenkinimui. Bet Kudirka toli gražu nebuvo pasileidėlis. Apie jo įtartinus santykius su moterimis neliko jokių tikrų pėdsakų. Krašauskienės dalykai visai kitos rūšies.

Nemuno skenduonys. Pagaliau, toje vietoje paminėkime vieną nemalonų atsitikimą, kurs nepasibaigė bloguoju. Į Plokščius pas Kriaučiūnus susirinko geroka kompanija su dr. Kudirka ir dr. Gaigalaičiu, prūsų kunigu, ir moterimis.. Susitarė padaryti ekskursiją Nemunu. Palaukė ateinant "Perkūno" garlaivio ir ėmė į jį irtis Vainausko kėliko laive. Vainauskui privežus ekskursininkus prie pat garlaivio, mašinistas per greit paleido ratą, ratas sudavė per laivę ir visi pasažirai plumptelėjo į Nemuną. Gerai, kad toje vietoje būta seklu. Tai viskas pasibaigė sušlapimu. Vienam Gaigalaičiui ratas sumušė ranką. Ekskursija nepasisekė; reikėjo grįžti namo.

Dr. Jonas Staugaitis. 1893 m. Kudirka, išvažiuodamas į Jaltą pasigydyti, į savo vietą atsikvietė savo universiteto

draugą, tik daug jaunesnį amžium, ir “Varpo” bendrininką dr. Joną S t a u g a i t ė. Iš Jaltos Kudirka nebegrįžo į Šakius; jis apsigyveno Naumiestyje pas Valeriją Krašauskienę, viršuje ant kolonialinio jos kromelio, salkoje iš dviejų kambarių. Nebeapsigyveno Šakiuose ar kad nebenorėjo, ar kad dr. Staugaitis nebenorėjo jam užleisti vietos, į kurią tik laikinai, gydymos laikui atsikviestas? Apie tai visaip buvo kalbama, ypač, kad matės, jog dr. Kudirka nuo to laiko vis turi kokių ten pretensijų į dr. Staugaitį, savo draugą. Jis nenoromis kalbėdavo apie šį savo draugą; tiesa, nėra niekam pasiskundęs; buvo tiek jautrus — kam čia man barti draugas tiems, kurie nuošaliai laikosi. Tik kai buvo kalbama apie kitus, Kudirka daugiau kalbėdavo.

Dr. Jonas Staugaitis ir buvo ilgokai apkalbamas. Tai kad kažinkaip negarbingai pasielgęs, Kudirką suimant, tai kad kokius ten jo daiktus pasilaikęs. Ir vienas ir kitas apkalbėjimas buvo nepamatuotas.

Šakių ap. viršininkas buvo Kudirkos gėrimais nulenktas, kaip ir kiti rusai valdininkai. Buvo Kudirkai palankus ir jo negaudė. Prieš reviziją jis pranešęs dr. Staugaičiui, kad sunaikintų visa įtariama. Staugaitis to nepadaręs, tai buvęs kaltas.

Kudirka buvo suimtas ne iš Šakių. Į Šakius tik atvyko iš Naumiesčio geras (doras) žandaras kratos daryti, ar neras ko tarp likusių jo daiktų. Tai buvo dr. Vaineikio bylos pasekmės. Žandarui paklausus dr. Staugaitį, ar jo bute, buvusiam pirmiau Kudirkos, yra da kurių jo daiktų, Staugaitis neužsigynė ir negalėjo užsiginti, nes tai buvo žinoma, ir parodė vieną tebesamą spintą, kur, tikėjosi, nieko nebuvo įtariamo. Tada žandaras atsivedė prokurorą, burmistą, parodė įsakymą iškrėsti. Ir tikrai, nieko ten nerado; tepasiėmė dvi knygutes apie cholera, kurių gale tačiau būta rusus keikiančio straipsnio. Tai pasiėmę rusai nuvažiavo į Plokščius suimti Kudirkos iš Kriaučiūnų. Antros Kudirkos spintos dr. Staugaitis neparodė, tai ji nė nebuvo išžiūrėta. Pranešti į Plokščius apie kratą Šakiuose nebuvo galima ir tai neturėjo reikšmės. Gal būt dr. Staugaičiui reikėjo pasisavinti anosdvi knygelės, kad Kudirkai būtų lengviau; bet jos ir taip Kudirkos neapsunkino, jei ji tepalaikę apie pusantros savaitės paleido be jokių blogų pasekmių. Kudirkos paleidimu ypač rūpinosi Krašauskienė; ji daugiausia bėgiojo. Tėvas tenuvažiavo į Kalvariją aplankyti ir parsivežti Vinco.

Pas d-rą J. Staugaitį tebuvo tų V. Kudirkos daiktų, kuriuos jis buvo iš jo dar gyvo pirkęs. Visi kiti daiktai liko pas Valeriją Krašauskienę. Nepirktų daiktų bebuvo likę skripka, violoncelė ir citra. Visa tai buvo parduota per loteriją laidotuvių ir paminklo išlaidoms padengti.

Valerija. Čia tenka atremti dar viena nepamatuota pa-

skala, būk Vincas Kudirka su Valerija Krašauskiene buvęs pri- gyvenęs dukterį. Valerijos istorija buvo štai kokia.

Šakių notaras Olechowskiis turėjo dukterį Valeriją. Ji Nau- miestyje ištekojo už dvarininko Kraszewskio, Merčių savinin- ko ties Žaliaja 300 margų. Kraszewskis, mirdamas džiova, tą palivarką paliko žmonai ir dukteriai. Žemė buvo įskolinta. Valerija tad pardavė ją per licitaciją ir su vaiku, jau diktoka mergyte sugrįžo prie tėvų į Šakius. Paskui ta Kraszewskytė ištekojo už aptiekininko Valigorskio kur ten apie Varšuvą, o šiam mirus, antrą kartą už jį brolio.

Kraszewskienė turėjo brolių Olechowskių. Jie dabar Var- šuvoje ir apie savo seserį Valeriją, per karą emigravusią į Ru- siją, dar 1921 m. nieko nežinojo, kur yra. Gal ten bus mirus. Valerija turėjo ir dvi seseri Šakiuose. Viena ištekojo už priv. advokato Strimavičiaus. Šiosios dukterį Janiną V. Kudirka krikštijo; buvo tad jos krikšto tėvas, ne tėvas, kaip paskui ne- žinovai manydavo. Janina tapo dentiste ir ištekojo už mediko Žemaičio Vilkauskio, kur ir tebegyvena. Ji ką ne ką yra pa- veldėjusi iš savo garsaus krikšto tėvo.

Olechowskytės, Krašauskienė ir Strimavičienė, buvo tik- ros lenkės, bet lietuviškai mokėjo gerai ir buvo lietuviams pa- lankios. Strimavičių vaikų tas vienas Viktoras tėra "lenkas" ir tarnauja Lenkų kariuomenėje. Antras liko Rusijoje. Tre- čias tarnauja mūsų kariuomenėje karininku, ketvirtas ten pat tarnavo savanoriu.

Su Valerija, kuriai dr. Kudirka tokias graudžias ir jaus- mingas eiles parašė Laisvose Valandose, jis arčiau suėjo, tik jai našle, kaip sakėme, su nebemaža mergiote sugrįžus į Ša- kius; tas romansas Šakiuose teprasidėjo. Paskui, V. Kudirkai patariant. V. Krašauskienė, tur būt, savais pinigais, likusiais, dvarą likviduojant, įsisteigė Naumiestyje kolonialių prekių kromą, kur ir V. Kudirka apsigyveno. Krautuvei nevyko. Ku- dirka paskui išsikėlė į kitą gatvelę prie pat Širvintos upės, Prū- sų sienos, begalo patogios kontrabandai gauti iš Prūsų Širvin- tų pašto. Ta gatvelė dabar praminta Kudirkos vardu. Ten, jau be kromelio, rodos, ir Krašauskienė apsigyveno.

Tad atmestina dar viena netiesa, būk V. Kudirka Valerijai įtaišęs kromą. Kudirka visados buvo bepinigis; gyveno ir gy- dės varpininkų padedamas. Krašauskienė jį vos begyvą grįž- tant iš Jaltos priėmė į Naumiestį. Tada Valerija parodė Vincui daug žmoniškumo ir nesiliovė jo visiškai paliegusio globoti. Tik pačioje pabaigoje Vinco gyvenimo darosi nebeaišku: glo- bos nebesimato, pietus ligoniui vaikezas iš kitur nešioja už pi- nigus. Sesuo Jonieška, dažnai atvažiuodama į Naumiestį li- gonio lankyti, nesanti nėkados mačiusi Valerijos; lyg ji būtų nuo giminių slapsčiusis. Giminės spėja ligonis buvęs susiki- virčijęs su Krašauskiene dėl bendros (?) krautuvės likimo. Tai neįtikėtina, atmenant kitas žinias apie Kudirkos neturtą.

Paskutinės dienos. Lietuvos didvyris Vincas Kapsas gyvenimą baigė tad dideliame neturte, tačiau niekam neprisipažindamas. Net prieš tą, iš kurios ėmė pašalpą (Gabrielę Petkevičiutę, "Žiburėlio"), maunas briliantiniu žiedu, dar neparduotų. Seseriai Jonieškai sykį paklausus, bene stinga jis pinigų misti, parodęs tris savo smuikus. Girdi, vieną tik pardavęs, dar ilgai galėčiau misti. Gyveno jis gražiai, kad ir angštai; kambaryje buvo tvarkinga ir švaru. Estetu gyvenęs, estetu ir baigęs.

Menkai ko jam ir bereikėjo. Įsivaizdavo ligonių būdu, jog bepavalgęs vienas kumpių "karkas" ir ėmė jų neapsakomai pasiilgti.

Štai jo laiškas (be datos ir vietos pažymėjimo, bet iš Naumiesčio).

"Mielas Švogeruti!

Niekaip neatmintum, apie ką rašysiu, tai gi tiesiog pasakysiu, kad apie karkutes. Besergant taip ilgai, nusibodo jau valgyti tolydžio, be atmainos jautieną, o kitokios mėsos ar kito kio valgomo, prie ko da turėčiau norą, Naumiestyje negalima gauti, o kad ir kartais gauni nusipirkti, tai vieni niekai.

Labai mėgstu karkutę su krienais. Tai pasakyk Jonieškai apie tai, o jau ji žinos, ką padaryti. Jeigu kalėdodami kunigai vargamistros ir visoki zakristijonai neišgabeno visų karkučių, tai gal Jonieška ras da ir namieje. O jeigu kaip, tai tegul Pažeriuose arba Smalinyčioje pajieško. Prie karkučių galima pridėti kokį kumpelį, tik ne riebę, kokią dešrelę rūkytą, tik ne riebią ir sūrį išdžiovintą, tik ne labai kieta — tai ir begrauždamas ir pavasario arba vasaros sulauksiu. O šiaip jau valgau tik vienus beveik kopūstus — da tie nenusibodo.

Nuo pradžios rudens neapleidžiu stubos, o beveik ir lovos. Žinoma, šalta ir pavaikščioti negaliu — da vasarą, šiltą dieną tai ir paeiti paeinu. Niekur negalėdamas išeiti, su nieku nesimatydamas, nė nežinau, kas ant svieto dedasi, kas girdėt apie mūs kraštą, kaip einasi Katrei Akelienei su jos vyru ir t. t.

Būtų labai malonu šiokias tokias žineles sugauti. Labai da norėčiau atlankyti savo krašte, bet kas žin, ar galėsiu, nės tai priguli nuo sveikatos, o ne nuo mano noro. Ir pernai vasarą norėjau, o negalėjau — vos geležinkeliu sykį pervažiavau nuo Vilkaviškio iki Pilviškių ir atgal, o kitą syk arkliais iš Naumiesčio į Vilkaviškį, bet teip nuilsau, kad toliau keliauti nebuvo ką nė stengtis.

Likkite sveiki ir rinkkite karkutes.

Jūsų Vincas".

Kitame laiške iš 1899 m. kovo 7 d. (jo pradžią viršiau esame padėję — apie pamotės mirtį):

"...Taip išpalengvo einu silpnyn, kad rodos nė pajusti to negaliu. Nuo rudens jau gyvenu lovoje ir laukiu vasaros, arba giltinės. Kas žin, ar šįmet galėsiu net vasaros laike apleisti

lovą — taip mažai turiu pajėgų, o jug iki vasarai da labiau jos gali sudilti.

Taigi prilaikymui tų mano pajėgų tegul Jonieškutė nepamiršta suteikti man karkučių. Jeigu jau išrūkintos ir pas mane nesuges, tai tegul tuoj siunčia — aš laikiu ir jau tarkuoju krienus. Geriausiai būtų įduoti kam, kas važiuoja į Naumiestį, o negalint taip, tai per paštorių, pridodant sykiu ir laiškėlį, kuriame būtų pažymima, kas į pundelį buvo įdėta.

Šiuo žygiu pasilikite sveiki visi.

Vincas”.

P. S. Pačtoriui reikia gerai paaiškinti, kam įduotas siuntinys, kad mane rastų ir pasakyti, kad už atvežimą siuntinio aš užmokėsiu pats. Turėdamas prie siuntinio laišką su mano adresu, da lengviau galės mane atrasti — ant galo žino mane paštoriai.

18. III. 99. M. Š! Gavau viską, kas buvo paminėta tavo laiškelyje — labai dėkavoju Jonieškai už gražią atmintį ir skanų siuntinį. Tegul tik atgis musės į pavasarį ir aš sykiu su jomis, tai pats atkeliausiu į Budežerius padėkavoti.

Siunčiu daug labų dienų.

Į Vilkaviškį. Notaro Baro kancel. V. K.”.

Rūpestinga ir paslanki sesuo Jonieška, surankiojusi iš tėvų ir giminių skerdžiamųjų kiaulių karkas, vežioja ligoniui. Pristigęs jų, pats ieškos pirkti, prašo, kad pralotas Oleka jam atsiųstų iš savo klebonijos. Ir kai vieną ar kelis syk atsuntė jam surūdijusių ir ligonis negalėjo jų valgyti, nervinosi ir pyko, sakydamas:

— Regi, kokie kunigai... tyčia netinkamų siunčia... — Nors čia gal daugiau buvo kalta praloto šeimininkė, neprisimananti rūkyti, ne pats “kunigas”.

Pirmą kartą savo džiovos ligą Vincas konstatavo 1889 m. laiške į tą patį savo draugą, vėliau švogerį Petrą Grigaitį. Po to lyg nebėra žinių apie jo ligą. Bet jau 1893 m. lapkr. 20 d. vėl jis rašo aimanuodamas.

“Mano mieli!

Petruk ir Jonieškute!

Svotba pataikėte į tokį laiką, kad jokių būdu pribūti negaliu.

1) Žinote mano menką sveikatą, kuri į rudenį da daugiaus gadinasi, jug buvau ketinas šiemet pasiekti šiltesnius kraštus. Užvakar vėl tik ką esu atsikėles iš lovos — nenorėčiau išnaujo po kelionei gulti.

2) Keliai pas mus teip bjaurūs, kad net davatkos įžadų neperneša, o žmonės tai, žinoma, tuni namieje, laukdami, kai pašals.

Man išvažiuoti į tokį kelią tai būtų perdaug sunku.

3) Neleidžia nė 25 dvarų ligoniai išvažiuoti—turiu kas dien būti namieje, o kaip išvažiuoju, tai į savo vietą turiu palikti. O kas dabar iš daktarų į Šakius atvyks? Varyte neatvarytum.

Kaip pasitaisys keliai ir oras, atvažiuosiu atsilankyti.

Dabargi veliju judviem visko, kas tiktai tinka judvieju laimei. Brolis Vincas”.

Iš ko Vincui Kudirkai ta baisioji džiova? Ji nepaveldėta. Nei tėvas Motiejus, nei motina Butkevičiūtė nebuvo ligūsti; ypač džiovos nesimatė jokių ženklų. Juodviem buvo dvejetas vaikų — Katrė ir Vincas. Motina Elzbieta pasimirė po mažo, ne iš ligos; tėvas sveikas susilaukė senatvės, sesuo Katrė ir dabar tebėra gyva, pati visus savo vaikus išžindė ir sveikus auklėja; jų tebeauga ketvertas.

Kudirkų šeimoje įtariama kaulų džiovos liga tėra mirusi viena duktė iš antrosios moterystės su Jonieška Endziulyte Ona, 16 metų būdama. Ji buvo užsigavusi koją; nuo to ėmė tos kojos kaulas gesti ir nors Karaliaučiuje buvo jai padaryta operacija, mirė, namo sugrįžus ir čia dar ilgokai pasirgus. Tai ir tas kaulo gedimas galėjo būti ne tuberkuliozinis, nes iš tos pat Endziulytės likę dar ketvertas vaikų sveiki, kaip ridikai.

Taigi apie džiovos paveldėjimą nėra nė kalbos. Vincas apsigimė silpnėsnis, liesutis, linkęs apsirgti tuberkula, kuri Lietuvoje neaplenkianti nė vieno žmogaus, tik ne bet-ką įveikianči. Visi Vinco likę atvaizdai rodo jį visad buvus smulkaveidį. Laisvėje, pertekliuje augdamas, gerai valgydamas, neangštai gyvendamas, galėjo tuberkulai nepasiduoti. Bet mūsų mokslus einančių vaikų žinomas skurdas, alkavimas ir persidirbimas, kai reikia tuo pačiu žygiu duona pelnytis, netik mokytis. Taip mokės ir Kudirka, itin skursdamas Varšuvoje, praleidęs ilgus devynerius metus ir drauge su mediko diplomu laimėjęs — plaučių suirimą. Milžiniška jo valia beleido padaryti tai, ką jis padarė per 11 likusių amžiaus metų.

Jonieška Grigaitienė brolių Vinčą dažnai lankė. Mums čia bus įdomesni paskutiniai atsilankymai, vienas už savaitės tėvui mirus, antras atsisveikinamasis aštuoniomis dienomis prieš mirtį.

Pirmasis buvo gudriai suplanuotas. Kun. Sriuoginis, lankydamas ligonį, įkalbinėjo, kad jis išpažintų atliktų, nes regi, labai nebetvirtas, gali kurią dieną numirti. Kudirka nebuvo priešingas, bet tuberkulininkų papratimu vis dar savimi pasiklovė ilgiau pagyvėjęs ir atidėliojo.

Giminės tai žinojo ir, štai, net trys iškart susitarė, tvirtai pasiryžo, žūt būt, Vinčą išganyti. Susitarė net, kaip tai padarysiai. Bet išėjo, kaip toms pelėms su katinu, kada nutarus katinui varpelį po kaklu parišti, nebuvo, kuri tai padarytų. Visi lenkės Vinco inteligencijai, jo išminčiai, jo gudrumui ir “mokyti” jį nedrįso. Bet gi ir neteko.

Pasisveikino, susisėdo ir — lyg sustingę, pilni paslaptingu mo, tyli. Matės, kaip visiems buvo nesmagu, tą misiją apsiėmus. Vincas tuoj tai pajuto, atspėjo ir stačiai paklausė:

— Su kuo gi atvažiavote?

Lankytojams dar nesmagiau pasidarė; jiems pasirodė ligonis jau ir atspėjęs, su kuo. Bet dar labiau nustebo, tiesiog išsigando, kai Vincas pasisakė žinąs jau tėvą mirus; net kurią dieną ir valandą numiręs, o žinia nebuvo duota.

— Kasgi tau pasakė? — Klausia sesuo.

— Gi, štai, mano draugas laikrodis tai man pasakė. Jis tą valandą penkioms minutėms sustojo ir lyg sakyte pasakė: tavo tėvas miršta... Ir jūs patys atvažiavote į mane, susirūpinę mano laidotuvėmis, priminti man išpažinties. Kunigai sako mane patvoryje palaidosią... Kūnui vis tiek, kur gulės... Nesirūpinkite, nebijokite: kai bus, laikas, aš pasišauksiu man padėti tokį pat tuberkulininką kun. Kudirką... Kitų aš, medikas, nenoriu, nes perilgai su jais būdamas ir perartie, galiu ir juos užkrėsti... Sakydavo, aš netikįs. Netiesa! Aš visados tikėjau... Ir reikia tikėti kiekvienam žmogui... Mane palaidosite, kaip ir kitus... Mane tik kunigai ir tėvas šmeižė, kad netikįs... Aš pabardavau kunigus... Bet ar neverta būdavo? Ana, Vilkaviškyje galą šventoriaus žydams pardavė smuklei... kad arčiau būtų, išėjus iš bažnyčios... Tai — krikščionys!

Lankytojams vis baisiau darės, žiūrint į tą beveik jau bekūnį, išsekusį, nebe to sviesto žmogų, viską atspėjantį, visa kiauurai matantį išgalėjusią savo dvasia. Kalbėjo labai gražiai, išmintingai, krikščioniškai, ramiai, kiek tiek įsikarščiuodamas, kai ką peikė.

Taip giminėms nė pradėti neteko savo misijos.

Kai Jonieška paskutinį kartą atvažiavo, užtiko vaikina, pietų jam iš kažinkur iš miesto atnešusį. Ligonis tarė:

— Sesute, suvalgyk šiuos "paskutiniuosius" mano pietus...

Užmokėjo vaikiniui (gal keliolikos metų) už mėnesį ir liepė daugiau nebenešti. Sakė.

— Nebereiks... Aštuonias devynias, nu, gal dešimtį dienų begyvensiu, tai ir vaistais pramisiu...

Vaistus begėrė iš savo rankos. Atlenks nykštį, padarys duobutę, įsipils vaistų šaukštelio saiko ir juos nugaria. Taip buvo sulysęs. Juokavo:

— Matai, kaip gerai... nė mieros nereikia...

Su sesute Jonieška Vincas atsisveikino labai meiliai ir jausmingai. Ilgai bučiavo ją, vis į skruostus, ne į lūpas, kad neužkrėstų; dėkojo už visa gera, ko jis buvo iš sesers prityres, įsakė jokių jo drabužių neimti, skalbinių būta labai gražių, nes, girdi, jie visi pilni ligos. O būtų buvę pravartu, ypač neturtingai Akelienei.

Atsisveikindamas, buvo tyčia, dirbtinai linksmas, kad liekantieji neverktų. Užprašė į savo laidotuves. Paskutiniai jo seseriai Jonieškai tarti žodžiai buvo:

— Nebijok... manęs nelaidos kur į grabę, kaip kunigai gaudino... Daug pačių kunigų mane gerbs, kaip dabar baras, kai

patirs, ką aš dariau... Nuvažiuok ir sau atminčiai išsikask dvi raudonas rožes iš Šakių darželio pas dr. Staugaitį...

Jonieška Grigaitienė nedrįsusi to padaryti ir paskui vis griaužės, kam to nepadariusi. Giminės iš kapų visai nebegrižo į velionies butą. Ne tik drabužio, nič nieko nepasiėmė iš Vinco buto: nei smuikų, nei gražių paveikslėlių, nei jo portretų. Nevažiavo nė paskui, kai buvo per laikraščius paskelbta pinigų likę. Jų menkai tegalėjo būti, jei ir buvo. Raštams leisti buvo iš sesers Katrės Akelaitienės pasiskolinęs, bet atiduoti taip ir neturėjo iš ko per visą laiką. Kai ji nusigyveno ir pačiai prireikė pinigų, Vincas pasiskolino iš Grigaičių jai atiduoti, kad nebūtų priežasties Katrei dar labiau skustis prikaišioti, kad ją visi skriaudžia. Katrė pareikalavo iš Vinco ir procentų, o Grigaičiams tos skolos taip ir nebeatidavė Vincas.

Krašauskienė laikės tarnaitę, gerą katalikę. Ši tarnaitė vis rengės eiti ir pašaukti ligoniui kunigo, bet Valerija vis jai tuo laiku tyčia pramanydavo ūmaus darbo ir sulaikydavo. Lyg jai nepatogu buvo, kad kunigas į jos butą ateitų. Girdi, da paspėsi. Ir tą rytą, kai pats Vincas ėmė jau reikalauti, pajutęs agoniją, kad, galų gale, ateitų kunigas Kudirka, Valerija vis dar ilgai neleido tarnaitės, kad duotų kun. Kudirkai žinia. O kai pavėlinčiai tarnaitė vis delto davė žinia ir kun. Kudirka atsisukubino ateiti, menkai jau besusišnekėjo: didis žmogus ėmė merdėti...

Iš literatūros darbų. “Varpo” užmezgėjų grupė, reprodukuota Kudirkos raštų I tome 28 p.: Kudirka, Adomaitis-Šernas, Gaidys-Gaidamavičius, Kaukas, Kasakaitis, vedęs lenkę, namų savininkas Savalkuose, Vabalas, Seniūnas, Jonas Staugaitis, Gediminas - Beržanskis, Moravskis (Kriaučiūnų auklėtinis) ir Byla. Jų vos trejeto besama gyvų. Tarpe šių — Jonas Staugaitis, mūsų Seimo vicepirmininkas, Kudirką sutikęs Varšuvoje pas draugą Gaidamavičių, dar pirmame kurse būdamas. Jo liudijimu, “Varpą” ir, būtent, tokio pavidalo, kaip ėjo, sumanęs Gaidamavičius, ne Kudirka, tik šis smarkiai palaikęs sumanymą drauge su Adomaičiu, jau žinomu “Kraį” aus korespondentu. Likę Kudirkos laišškai M. Jankui (jų kopijas turiu pasidaręs K. M. F. Muziejui) liudija, jog jis toliau visą organizacinį darbą buvo pasiėmęs, o paskui ir redakcinį. Narjausko liudijimu, Kudirka nebuves iniciatorius ir šiaip jau tautinio darbo, nes darbo dirbti šokęs tik tada, kai išvydęs jau gana stipriai įsigalintį Lietuvos atgijimą. Nežiūrint viso Kudirkos gyvumo ir svavaliavimo, jis vis delto buvęs žmogus rimtas, toli gražu ne papliauška; ne su moterimis, ne su geriančiais visai maža kalbas, lyg iš vyrų telaukiąs vieno tik rimto, pozitivaus darbo. Anote A. Kriščiukaičio, tik aiškiai įsigalintis tuberkuliozas, aiškiai pakirsdamas gražų jo kūną, permetė jį visai kiton kryptin, neg ta, kuria jis

ėjo per ištisus trisdešimtis metų. Bet kai metės, tai metės į tą pusę visa savo aistra.

Štai labai įdomus ir charakteringas V. Kudirkos raštas, atsiradęs tarpe Grigaičių dovanotųjų drauge su kitais keturiais Humanitarinių Mokslų Fakulteto Muziejui, rašytas draugui Petriui Grigaičiui.

Varszava d. 24 spalinio 89 m.

Mielas Petriute! Laiszkeli nuo tavęs gavau, sugrižęs į Varszavą, pradžioje šio mokslinio meto. Atsakyti ant tų pėdų negalėjau, nes tuoj parvažiavęs į Varszavą, apsirgau (kraujas iš plaučių prasimuszė) ir vaikszzčiojau lyg žasiukas apleidęs sparnus, beveik 5 nedėles — da ik sziai dienai ne visai esu sveikas. O czia tuoj pradžioje metų prasidėjo praktiszki egzaminai, tai besergant ir besimokinant ne galėjau, o ir į mislį ne atėjo stvertis už plunksnos. Niekam ik šiai dienai ne atsakiau da ant laiszkų, gautu nuo vasaros — taigi ir tau negalėjau atsakyti.

Delkogi kalbi su manim lyg su kokiu nepažinstamu didžponiu, o ne taip, kaip su savo draugu nuo mažų metų. Jug sykiu augome, sykiu mokinomės, viens kito nepralengkėme amžiu — tai gi tas augsttinimas manęs visai nereikalingas. Ką asz truputi daugiau mokinausi, tas dalykas ne gali iszdildinti atminties mažų metų ir draugystės su tavimi — juk asz likau tas pat Tu taipgi per tuos metus dirbai — teisybė ne universitete, bet vis dirbai. Skirtingumas darbo negali jug atskirti draugų.

Sziuomi žygiu ne galiu atsiųsti fotografijos, nes visas turiu iszdalintas. Vienog neužilgo visi Varszavos lietuviai eisi-me pas fotografa, idant persiskiriant galėtume palikti viens kitam sziokią tokią atmintį — tada atsiųsiu ir tau, **tikrai atsiųsiu**. Tu savo fotografiją taip gi turi paszapuoti (?) del manęs.

Sakai, kad tau gerai pasiveda gaspadorystė ir viskas, taigi gali daug gero padaryti savo viengencziams. Kalbu cze ne apė savę. Sutarėme spaudinti knygas, reikalingas musu broliams viengencziams, o ne turime pinigų. Teisybė, renkame ir jau turime pusėtinai surinkę, vienok da mums reikia arti 600 (szesziu szimtu) rubliu. Kolaik juos surinksime isz dovanu, tai praslinks daug laiko, o czia vėlintis negalima, nes kiekviena valanda brangi. Deltogi mes keli sutarėme paskolinti tą sumą ant savo vardo, o paskui berenkant dovanas tas, arba isz savo kiszianiaus skolą iszmokėti. Tokiu būdu darbas eis daug sparčiaus. Asz taipgi apsimiau paskolinti pinigų ant savo vardo kiek galėsiu gauti. Skolinti pas svetimą, nepažinstamą ir nesmagu ir gali nisztikėti, arba reikalauti kokio užtarimo, ar grebežiaus.

Deltogi kreipiuos prie tavęs, kaipo savo draugo, tikėdamas, kad ant manęs už mano atvirą szirdį ne pyksi. Jeigu ma-

tai, kaip mus broliai prispausti ir vargsta naguose stipresniųjų, jeigu pripažinsti reikalingumą apszvietimo savo broliu ir t. t. ir t. t., tai, susimildamas, pridėk ranką prie palengvinimo gyvenimo pavargusių viengencziu ir **paskolink, kiek gali ir nori pinigų ant spaudinimo knių.** Skolą nuo tavęs imu ant savo vardo — jug man įtikėsi, kad čia apė apgavimą joki nemislyju, — o bedaktaraudamas Lietuvoje greitai galėsiu skolą sugražinti. Jaigu asz gaucziau paskolinti pas tavę, kitas vėl pas savo pažinstamą, trecias pas trecią, tai mes labai greitai surinktume tuos 600 — ne sugaiszytume laiko brangaus ir daug naudos padarytume savo broliams.

Pamislyk, Petruli, apė svarbumą to dalyko ir duok man atsakimą, kuomgreicziausiai. Nesibijok nieko! szventas darbas iszduos szventą vaisių!

Tavo Vincas.

Adresas del laiszku ir pinigų:

v g. Varszavu Vin. Kudirko Ul. Kruczaja 23".

Varšuvos lietuvių studentų draugija sutarė pradėti tautinę akciją. Trys kaimynai: Kudirka, Kaukas ir Byla, Vašuvoje pasisiūdino pilko namų austo milo sermėgaites gelumbinėmis apykaklėmis ir sykiu parvažiavę kaip tik į atlaidus, visi trys išėjo į Pažerių koplyčią. Vaikščioja ir vis balsiai lietuviškai šneka. Tatai buvo dyvų žmonėms, kad tokie ponaičiai lietuviškai kalba ir nesidrovi tai daryti viešoje vietoje!

Išeina iš koplyčios pažįstamas kunigas. Išvydęs Varšuviečius, sveikina juos senu papratimu — lenkiškai. Studentai demonstratyvai atsako jam — lietuviškai. Ilgai paskui kunigas skundės, kaip jį jaunikliai sugėdinę, bet lenkiškai jau nebekalbino jų, o gal ir kitų.

Šis, "ponų muzikavimas" buvo tuomet lyg teatre pavaidintas. Daugiau tokių demonstracijų nebebuvo reikalo daryti — tautinis susipratimas ėjo rimčiau ir savaime.

Gimnazijoje santykiai tarp J. Jablonskio ir V. Kudirkos buvo kuogeriausi. Baigęs gimnaziją, Vincas dovanojo savo draugui Jonui fotografiją, minėtinu antrašu:

"Sit tibi imago tui amici monumento verae amicitiae!

Calendis Juniis anno MDCCCLXXXI

Vincentius.

Sciens lyrae cytaraeque".

Vadinas, jau 1881 m. Vincas nusimanė esąs poėtas ir muzikas.

Kaip paskui tie santykiai buvo apgėdę, pasakyta kitur. Perilga bendras darbas lietuvių literatūrai juodu vėl sutaikino ir Vincas net dukart aplankė Jablonskį Mintaujoje, o Jablonskis buvo jį aplankęs Šakiuose. J. Jablonskis vedė Sketerytę 1890 m., o jau 1891 m. atsirado pas juos Vincas. Antrą kartą Vincą matome Mintaujoje 1894 m. per varpininkų suvažiavimą, į kurį buvau ir aš pakviestas. (Tuo laiku vikaravau Mintaujoje).

Šiuo žygiu V. Kudirka pabuvo krikšto tėvu Onai Jablonskytei, dabar Landsbergienei. Jablonskis tada buvo paskirtas raštams kvalifikuoti, kas nepasitikėjo "Varpo" prižiūrėtoju tuo laiku Jonu Kriaučiūnu. Tačiau nebuvo iškilę jokių abejojimų su Kriaučiūnu, kurs turėjo visa dėti, ką tik Jablonskis bus atsiuntęs.

Varpininkų suvažiavimas ir visą redagavimą buvo pavėdęs Jablonskiui, tačiau ne visi rankraščiai ėjo per jo rankas, tik kai kurie artimųjų kaimynų ir pradedančių rašyti: Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio, Gabrielės Petkevičaitės labai silpnai parašytoji "Vilkienė" ir k. t. Be to, Jablonskis, A. Kriščiukaitis ir M. Lozoraitis buvo sykiu ir literatūros komitetas. Tam komitetui ir pats Kudirka buvo atsiuntęs savo išverstąjį Byrono "Kainą", kad jo kalbą pataisytų. Rankraštį taisė A. Kriščiukaitis, bet nesparsčiai; jis lygino su rusų vertimu, buvo atsiklausiama net p. Jablonskienės, kad pasižiūrėtų vokiškojo teksto. "Kaino" eiliavimas buvęs labai taisytinas nuo pradžios iki galo, reikėjo parinkti tinkamesnių žodžių. Taip praversta visa pusė metų. A. Kriščiukaitis savo to laiko referatus surašydavo į tam tikrą knygą liros pavidalu, tik ji kažinkur dingo.

Vincas Kudirka tuomet atrodė lyg ir normalus; buvo labai šaltas, nešyptelėjo nėkarto, neprašneko viešai nė žodžio. Visa tai buvo padėta jo ligos galvon. Bet jis ir per kitus susirinkimus težiūrėdavęs, ką kiti kalba, pats tylėdamas. Ir kas jam buvo kalbėti, rašant "Tėvynės Varpus" ir ten visus leidimo sielvartus išdedant? Veido buvo lieso, plaukų sausu, nesiuduodančių sušukuoti, krintančių ant kaktos. Kudirka retkarčiais nervingai juos maukė augštyl — be rezultatų: jie čiapat krito atgal.

Per iškilmingus pietus, jam iškeltus, buvo blogo vyno, kurio jis negėrė, o mes gėrėme ir rezonavome. Buvo iškelti jo nuopelnai "Varpui" ir "Varpo" reikšmė. Ir aš išdėjau, kaip "Varpo" pradžia mes, tuomet dar klierikai, pritarėme Žemaičių Seminarijoje ir iš 150 auklėtinių 84 užsirašėme "Varpą" imti. Kaip betgi paskui "Varpo" santykiai su kunigija gedo ir tai per jo neatsargumą. Mano kalba buvo ne vietoje, ne laiku, netaktiinga. Kudirka, matęs, nervinos ir sakė: "aš nieko neatsakysiu". Neatsakinėjo nė kitiems. Tada apsiėmė atsakyti M. Lozoraitis, primindamas Kudirkos "Kaliausę", taikintą nepasitikintiems juo kunigams. Ir nors tada Kudirka mane pavadinęs: "šaukus kunigėlis", vis delto, kai aš pradėjau "Tėvynės Sarge" dirbti, jis "Varpe" pavadino jį — nerimtu padėjėju darbo dirbti. Tai man rodė lyg kerštas, nes T. S. dirbo labai didelį darbą.

Varpininkų posėdis buvo tyčia paskirtas per pat sumą, kad mažiau jį pasergėtų tie, kuriems nereikėjo kad žinotų. Aš gavau pasiliuosuoti iš bažnyčios, bet kunigai ilgai inkštė, kam aš

susidedas su "bedieviais" ir mane patį įtarinėjo, bene silpno tikėjimo. (Roppas, Valentas, Genys, Andruškevičius).

Pas dr. J. Staugaitį buvo likę Kudirkos lenkiškų eilių, "wypracowanie" "Kon" ir dar kitokių mažmožių be reikšmės literatūrai ir autoriui. Visi jie atiduoti į Vilniaus Lietuvių Muziejų. Kiek įdomesnės lenkiškai parašytosios eilutės Krašauskienei. Itin charakteringas yra humoristinis, irgi lenkiškas, rinkinys medžiotojų pasigyrimų: kaip nuo šakos nušautas tirtirvinas praužuvo ir tik namie iškrito iš šautuvo, kaip nušauta išsyk keli zuikiai, kraipant šautuvą, kaip išgąsdintos kurapkos suskrido medžiotojui į kelines ir viena ten pasislėpė. Toliau nebecenzūriška. Charakteringa, jog Vincui Kapsui-jumoristui nesvetimos būta ir lengvosios literatūros.

Vincas Kapsas-Kudirka "kėlė kultūrą visose srityse, kovojo už liaudies ir tautos teises tautiškai, tačiau ne šovinistiškai, demokratiška kryptimi", teisingai sako Vincas Kapsukas, kurs, besistengdamas vyti didįjį Kapsą, nuėjo jam priešinga kryptimi.

Didysis Kapsas vargingą savo amželį pabaigė literatūrai dirbdamas menkoje trobelėje pačiame Prūsų pasienyje, prie pat Širvintos upės, darančios sieną, vos už pusės kilometro nuo Prūsų Širvintų miesto ir pašto. "Varpo" darbininkui tai buvo begalo patogų. Kudirka savo raštais apvyniodavo Krašauskytę, gudrią bent septynerių metų mergytę; ji nubėgdavo į Prūsų paštą ir įmesdavo raštus į dėžutę. Prūsinių markių jau būdavo prilipę, kiek reikia; tam tikslui prie ligonio lovos pirmoje pasiekiamoje vietoje vis stovėjo metrinės svarstyklėlės.

— Ir iš to galiu misti... — Gyrėsi savo seseriai, rodydamas raštus.

Be siuščiojimo savo raštų, Kudirka veik iki pat galui amžiaus darė "Varpo" korektūrą; tad reikdavo spaudinių gauti iš Širvintų ir gražinti jie pro ten pat. Apskrities viršininkas ir kiti rusai valdininkai čia jau nebebuvo tokie palankūs, kaip Šakiuose: Kudirka nebepagalėjo pirktis iš jų ištikimybės, palai kant su jais gėrėjų kompaniją. Tai buvo sekamas. Apie tai pasakoja Gabr. Petkevičiūtė.

Petkevičiutei, Jadvygai Juškaitei, studentam Pov. Višinskiui ir Avižoniui parūpę aplankyti mirštantis didvyris. Nuvažiavę pirma į Šakius pas dr-ą Staugaitį, studentai ten nusi vilkę savo uniformas, pakeitę jas paprastais rūbais ir nuvažiavę į Naumiestį. Tuoju užstoję jiems kelią žandaras. Bet Daniliauskui užtarus juos pas apskrities viršininką, buvę palikti 12 valandų. Pas Kudirką nuėję po du, ne "minia" kad nebūtų taip žymu. Ten radę ligonį priėmusį morfinos ir negalintį jų priimti. Paskui priėmęs juos, labai išsipuošęs, briliantiniais žiedu ant piršto, bet jau gyvas nabašninkas. Pažįstama tebuvo

ta viena Petkevičiutė — varpininkė Bitė, jai reikėjo tad kalbėti, bet žodžių iš susigraudinimo trūko. Čia kas pabeldė. Pasirodė labai graži moteriškė; tai būta Valerijos; ji padavė raščiuoką, kad žandarai apsiautę nama...

Kudirikai patiko lankytojai. Jis skundės esąs užmirštas ir apleistas, niekas draugų nebeaplankęs, o pats nebegalįs bepavaikščioti. Tai vienu rašymu beesąs užsiėmęs, angštame kambaryje, kaip kalėjime.

Tuomet buvo daug savalkiečių suimtų ir išsiustų. G. Petkevičiutė pasakė ligoniui komplimentą, jog reikią iš savalkiečių ir iš jo paties imtis darbštumo pavyzdys. Kudirka atsakė:

— Neimkite iš manęs pavyzdžio. Aš pervėlai pradėjau. Mes, savalkiečiai, tepradėjom darbą; jums, kauniečiams, teks toliau kovoti.

Prašė, kad lankytojai dar ir kitą dieną ateitų, o jie nenorėjo pasisakyti, kad jiems viršininkas tėra leidęs 12 valandų pabūti Naumiestyje. Tad Daniliauskui palikę gėlių, kad kitą dieną Kudirikai nuneštų ir tada tik jam pasakytų, koks buvo jų padėjimas, išvažiavo. Visi bijojo žandarų.

Gražus, didelis Kudirkos žiedas darė nepaprastą disharmoniją bėdinaime ir vargingame padėjime. Jį šelpė draugai, šelpė ir "Žiburėlis", kaip ir Žemaitė, vieną kitą kartą siuntė jam po 100 rublių. Jei būtų turėjęs nors kiek taupmenų, aukos iš "Žiburėlio", tikrai, nebūtų priėmęs.

Gabrielę Petkevičiutę varpininke ir lietuvių rašytoja padarė Kudirkos feljetonai; ji buvo dvasiškoji jo duktė. Paskui ir asmeniškai susiartinio; Jablonskių Onytę — Lansbergienę su juo krikštijo.

Iš jaunesniųjų Vinco Kudirkos literatūros darbų, be lenkiškųjų mergelėms rašomųjų eilučių, minėtinas yra dar gimnazijoje jo leidžiamas, jo rašomas ir paties iliustruojamas laikraštukas "Klamstwo". Tai buvo pamėgdžiojimas Varšuvoje Świętochowskio leidžiamojo, labai populiaraus ir įtakingo laikraščio "Prawda". "Klamstwo" buvo juokų, beletristikos, poezijos, ne politikos laikraštukas. "W naszym "Klamstwie", rašė tada Kudirka ir tai paliko visų to laiko mariampoliečių jo pažįstamų atmintyje, "będzie więcej prawdy, niż w "Prawdzie", naszym konkurencie".

Antra, jo sudėtos lenkiškos eilutės ilgai buvo seminarijos lange, kol jas užtepė, restauruodami. Eilutės žuvo; jos nė nebuvo ypatingai įstabios; jos tik sudarė Vincui lenko opinią. Jis seminarijoje, kaip ir gimnazijoje, buvo tikrai, "lenkas". Mariampolės lenkų draugijos išauklėtas, Vincas literatūrinių savo pajėgų negalėjo kitaip, ne lenkiškai, išbandyti. Lenkė gi pirmėivė Konopnickienė (nota bene — Savalkų miestietė lietu-

viška pavarde) pirmoji pavergė Vincą savo talentu; Vincas ją pirmą ėmęs versti į lietuvių kalbą.

Vincas Kudirka didis ir drauge paprastas žmogus. Nihil humani ab eo alienum. Naujų žinių ieškojau visur, rinkinėjau visa, kas tik pakliuvo, surašinėjau taip, kaip buvo pasakojama. Aš tesugrupavau. Prašau manęs niekuo neįtarti. Išvados bus vietos skyrium. Čia teduodu žalios medžiagos.

TURINYS.

	Pusl.
Ivada.	
Kudirkika	3
V. Kudirkos Raštai	3
Leidiniai skyrium atmuštieji	4
V. Kudirkos raštų chronologija	4
Parašai	5
Šaltiniai šiam raštui	5
V. Kudirkos chronologija	5

Lenkų pozitivizmo auklėtinis.

Mūsų gegužiukai.	6
Lenkų pozitivizmas	7
Atatiko kirvis kotą	10

Vincas Kapsas — žmogus.

Gimtoji vieta	11
Senelis	12
Šeima	12
Tėvas	13
Vincas turėjo būti kunigu	13
Pamotė	14
Rūpesčiai ir kivirčiai	15
Katrė	16
Jonieška	16
Vincą nori pataisyti	17
Vinco asmuo	19
Vincą varo į seminariją	20
Vincas seminarijoje	21
Vincas gimnazijon sugrįžęs	23
Į Varšuvą, ne į Maskvą	24
Prastas daktaras, bet savas.	26

Netvarkos žmogus	27
Vincas Kudirka labai nemėgo žydų ir davatkų	28
Kudirka ne priešas kunigų	29
Kun. Vaiciechauskas nusišovė	30
Nėščia tarnaitė	31
Nemuno skenduonys	31
Dr. Jonas Staugaitis	31
Valerija	32
Paskutinės dienos	34
Iš literatūros darbų	38

"Varpo" sp. Kaunas, Laisvės Al. 60.